Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 202 (10799) | 1978 чылдың август 30, среда | 1925 чылда үндезилеттингеН | Өртээ 2 коп.

«САЛЮТ-6» — «СОЮЗ-29» — «СОЮЗ-31»: КАТТЫШКАН ЭКИПАЖ АЖЫЛДАП ТУРАР

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Орбитада «Салют-6»—«Союз-29»—«Союз-31» эртем-шинчилел комплекизиниң бортунга космонавтылар Владимир Коваленок, Александр Иванченков, Валерий Быковский болгаш Зигмунд Пеник август 28-те ажыл хүну Москваныы-биле 12 шак 30 минута турда эгелээн, 23 шакка чедир үргүлчүлээн.

«Союз-31» корабльдиң экипажы медицина шинчилелдериниң программазын ёзугаар «Полином-2М», «Реограф», «Бета» деп аппаратураларның дузазы-биле чүрек-дамыр системаларының комплекстиг шинчилээшкинин күүсеткен. Шинчилээшкин үезинде электрокардиограмманы, реограмманы, балистокардиограмманы болгаш өске-даа көргүзүглерни демдеглээн.

«Сплав» болгаш «Кристалл» деп тургузуглларга космос материаловедениезиниң талазы-биле «Беролина» дээр технологтуг шенелделерни кылган. Бо шенелделерни Совет Эвилелиниң болгаш Герман Демократтыг Республиканың специалистери кады ажылдан кылган.

Телеметриктиг медээлерни ёзугаар алырга орбитада «Салют-6»—«Союз-29»—«Союз-31» комплекетиң бүгү борт системалары чогумчалыг ажылдап турар. Космонавтылар Коваленок, Иванченков, Быковский болгаш Пеп оларның кадыының байдалы эки.

Тайбың — партияның, чоннуң сагыш салыышкыны

Тараа болгаш тайбың деп ийи еөстү мен болгаш мээн өөрүм ажылап шыдавас бис, ынчангаш биетер, тараажылар—эң тайбың мергежилдиг төлээлекчилери болганывыста акы-дүүма партияларның удуртукчуларыбыле эш Л. И. Брежневтиң Крымга эрттирген найыралдыг ужуражыышкыннарының түңнелдеринге сагыш-сеткиливетиң ханызындан өөрүп турар бис. Бо ужуражыышкыннарга биетиң чурттарывыстың чечектелиишкининче, тайбыңны болгаш улустарның айыл чок чоруун быжыглаарынче угланган тургузуушкунуң калбак программазын чугаалаашкан.

Тургузуушкун программазын амыдыралга боттандырып турарының бир чижээ болза биетиң районнуң ишчилериниң газ дамчыдар «Союз» деп шугумну кылын турар чехословак тудугжулар-биле дем-каттыштырылгазы болур. Оа шугумнуң бир компрессор станциязын биетиң совхозтуң шөлдериниң ортузунга кылып турар. Чехословак эштериниң кылыр ажылы хой деп чүвени билир бис, ынчалза-даа олар тараа ажаан алырынга биске улуг дузаны чедирген.

Биетиң звенонуң кежигүнери совхозтуң комбайнерлериниң ортузунга калбарган социалистиг чарышка киришкеш, бирги черии ап, 50 муң центнер тарааны бастырган.

Совхоз ажаан алышкынны районга бир дугаарында доозкаш, бедиткен социалистиг хүлээлгезин күүсеткен. Төрээн чурттуң шыгжамырынга 23 муң тонна тарааны ургап бис. Биетиң «күш-ажылывыс, тайбың болгаш найырал дээш демиселге үлүг боор турар» деп чүвени угаан-бодаары өөрүнчүг-дүр.

М. КРАСЕЛЬНИКОВ,
Калинин аттыг совхозта звено удуртукчузу.

(СЭТА).

ВОЛГОГРАД.

* * *

Эш Л. И. Брежневтиң акыдүүма социалистиг чурттарның удуртукчуларыбыле Крымга ужуражыышкыннары болза, биетиң чуртувус бодунуң оңнуктери болгаш эвилелчилери-биле кады чоруп, тайбыңның политиказын чайгылыш чок боттандырыышаан, күрүнелер аразында тайбың кады ажылдажылганы чедип ап турарын тодаргай хереглээн.

Социалистиг дем каттыштырылга чурттарының үреттүнелдиг кады ажылдажылгазының кайгамчыктыг үлегер-чижээн базым бүрүзүнден көрүп турар бис. Литвының эртемденнери ГДР-ниң, Польшаның, Чехословакияның эмчи эртемденнери-биле кады түскай дугуржулганы ёзугаар эмнээриниң чаа аргаларын ажылдап кылырының шенелделерни чорудуп турар.

Крым ужуражыышкыннарының ужур-дузазын бедиг-биле үнелеп турар «СЭКП Төп Комитединде» деп документинин улуг кичээнгей-биле помчудувус. Аңаа болган беседалар СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң социалистиг дем каттыштырылга чурттарының коммунистиг партиялары, улустары-биле акы-дүүма найыралды улам хөгжүдүрүнге бирги черге ужур-дузалыг боор турар. Бо дээрге, тайбың болгаш дешилге дээш демиселге база бир чугула базым болур.

А. МАТУЛИС,
Литва ССР-ниң шенелде болгаш клиниктиг медицина эртем шинчилел институтунуң директору.

(СЭТА).

ВИЛЬНЮС.

АМЫДЫРАЛГА БОТТАНДЫРАР

СЭКП Тыва обкомунуң августа болган VIII пленумунга «СЭКП ТК-ныҥ июль (1978 ч.) Пленумунуҥ түүнелдериниҥ болгаш ооҥ доктаалында база СЭКП ТК-ныҥ Чиҥгине секретары эш Л. И. Брежневтиҥ «ССРЭ-ниҥ көдээ ажыл-агыйын улам ыҥай хөгжүдер дугайында» илеткелинде айыттынган түүлдерге холбаштыр партияныҥ область организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Пленум республиканыҥ көдээ ажыл-агыйын бүгү тала-биле анализтеп көрген болгаш ону улам хөгжүдүп чорударының тодаргай хемчеглерин ажылдап кылган.

Бүгү совет улус ышкаш, республиканың коммунистери, бүгү ажылчы чоннары СЭКП ТК-ныҥ июль (1978 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ныҥ Чиҥгине секретары эш Л. И. Брежневтиҥ илеткелин болгаш Пленумнуҥ шиитпирлерин практиктиг ажылының дайынчы программазы кылдыр чаҥгыс эп-сеткил-биле түүлдүгзүнүп көрген.

Партияның аграр политиказын амыдыралга хажык чок боттандырып турганындан база СЭКП Төп Комитединиҥ болгаш Совет чазактың доктаамал сагыш салыышкынының, кичээнгейиниҥ түүнелинде, бистиҥ республиканың көдээ ажыл-агыйынга үндезин социал чаартылгаларны боттандырган. Көдээ ажыл-агый амгы үениҥ материал-техниктиг баазазы-биле хандырылган, эртем-техниканың чедиишкиннерин ажыглап турар. Көдээ ажыл-агыйны сайзырадырынга хөй түннүг акша-хөреҥгини республиканга күрүне берип келген. 9-ку беш чылда көдээ ажыл-агыйга шиҥгээдип алган капитал салыышкыннарның хемчээли 163 миллион рубль болган, 8-ки беш чылдаазындан ол ийи катап хөй. Бо беш чылдың түгле ийи чылының дургузунда 106,7 млн. рубльди шиҥгээдип алган, а көдээ ажыл-агыйга капитал салыышкыннарының үлүү республиканың капитал салыышкыннарының ниити хемчээлиниҥ 49 хуузу болуп турар.

Көдээ ажыл-агый машиналарының парыгы республиканда дыка өскен, физиктиг санаашкын-биле алырга, ам бир совхозкала 42 трактор, 17 тараа комбайны болгаш өске-даа хөй техника онаажып турар. 1965 чыл-биле деҥнээрге, 1977 чылда эт будуурери 35,8 хуу, сүт—8,4 хуу, дүк—38,7 хуу, чуурга ийи катап көвүдээн. Ол үениҥ дургузунда ниитилел секторунга мыйыстыг бода малдың баш саны 107 муңдан 116 муң баш чедир, хой болгаш өшкү—787 муңдан 1027 муң баш чедир көвүдээн.

Чедиишкиннер-биле чергелештир республиканың көдээ ажыл-агыйында улуг четпестер барын, шиитпирлеттинмээн айтырыглар хөй дээрзин пленум айыткан. Капитал салыышкыннарын долузу-биле шиҥгээдип албайын, материал-техниктиг баазаны болгаш бойдус курлавырларын чедир ажыглавайын турар. Көдээ ажыл-агый продукциязының чылда ниити ортумак хемчээли 1966—1970 чылдарда турганындан 1976—1977 чылдарда 4,1 хуу кудулаан, ол ышкаш тараның, картофельдиҥ болгаш ногааларның чыылдазының ниити хемчээли кызырылган. Ниитиниҥ малының продуктулуг чоруу өспээн, харын-даа бир хойга онааштыр кыргын алыр дүк 200 грами кудулаан.

Тараа болгаш мал чеми культураларның дүжүдүнүҥ куду болуп турар чылдагааны түгле каҥдаашкында эвес, чер ажылының культуразын бедитпейн турарында. Малдан алыр продукцияның өспейн турары малдың уксаазын экижитпейн, четчир санныг чем-суурну тургуспаанында. Ынчангаш чер ажылының культуразын болгаш малдың продуктулуун бедидери көдээ ажыл-ишчилериниҥ, партия организацияларының, ажыл-агый удуртукчуларының мурнунда тургустунган чугула сорулга болур. Ол сорулганы амыдыралга боттандырарда чер ажылының культуразын бедидер айтырыгны ажыл-агый бүрүзүнге ханы анализтеп көрүп тургаш, эртем-практикага даянган хемчеглерни ап чорудар апаар. Черниҥ хөрзүнүн план ёзугаар быжыглаар, чемишчидер органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни чогуур нормага дүүштүр төгер, агротехниканы шын ажыглаар. Агаар-бойдустуҥ таарымча чок байдалынга шамнаар чорукту болдурбас. Тараа болгаш мал чеми культураларны суггаттыг черлерге эзлчештирип тарыырын чедип алыр. Ол бүгүнү чедип алырда көдээ ажыл-агый удуртукчуларының, специалистериниҥ харыысалгазын бедидерин СЭКП обкомунуҥ пленуму партия организацияларына, СЭКП райкомнарына, райкүүскомнарга дааскан.

Чамдык районнарда болгаш ажыл-агыйларда механизаторлар чедишпезиндеН техниканы түгле чаҥгыс эзлчегде ажылдадып турар. Өвүр, Эрзин, Барыын-Хемчик, Тес-Хем, Улуг-Хем болгаш өске-даа районнарда техника ажыглалының көргүзүү дендии куду. Ол районнарның партия, совет органнарының удуртукчулары бо шүгүмчүлелден чогуур түүнелди үндүрер ужурлуг.

Суггарылга системаларын төлевилеп, кылып турарында болгаш ону ажыглаарында улуг четпестер бар. Ол чугула айтырыгны ажыл-агый удуртукчулары, партия организациялары, райкүүскомнарның көдээ ажыл-агый эргелелдери үргүлчүнүҥ контролюнга тургуспайн келген.

Мал ажылында улуг четпестер барын пленум демдеглээн. Малдың продуктулуун бедидер дээш демисел кошкан. Малдың өлүр болгаш чидер чоруун эвээжедири-биле шиитпирлиг хемчеглер ам-даа алдынмайын турар. 1971 чылда деҥнел-биле алырга, 1978 чылдың январьда мыйыстыг бода мал 2,6 хуу, ооҥ иштинде инек 2,8 хуу, чылгының баш саны 22,2 хуу кызырылган. Эҥ ылаҥгыя Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Өвүр районнарда малдың баш саны аажок кызырылган. Ук районнарның ажыл-агыйларының удуртукчулары, тускай эртемниглери даанган ажылынга бот-харыысалганы бедидип, малдың баш санын өстүрер дээш шиитпирлиг хемчеглерни алыры чугула.

Ниитиниҥ малынга быжыг чем-суурну тургузар ажыл республикада ам-даа негелдеге дүүшпес. Малга белеткээн бүгү чемнерни чемгерилге единицазынче шилчидерге, чылдың-на хереглелдиҥ түгле 45—55 хуузун белеткеп ап келген. Тес-Хем, Өвүр, Эрзин, Бай-Тайга, Мөҥгүн-Тайга районнарның совхозтары мал чеминге хереглелиниҥ түгле 14—25 хуузун белеткеп ап турар. Чамдык ажыл-агый удуртукчулары боттарының маажым чоруун Тываның шириин агаар-бойдузунче чууй иаап турар. «Кааҥ болган», «Сиген үнмээн», «Бугасумун чок». Ындыг сөстерни бо-ла дыҥнап болур. Хөрек кырында алырга, суггаргаш, магадыладыг мал чемин ап болур черлер ажыл-агый бүгүдезинде бар. Аңаа түгле ажыл-агыйжы, организакчы, чогаадыкчы идепкейлиг чорук негеттинип турар. Ажыл-агый бүгүдезинге мал чеми белеткээр, механизастаттынган, тускай бригадаларны тургузарын пленум айыткан.

Көдээде тудуг ажылының темпизи чавыс. Совхозтарда инек кажааларының түгле 42 хуузу, хой кажааларының 33 хуузу амгы үениҥ негелдезинге дүүштүр кылдынган. 3,5 муң малчыннар өгде чурттап турар. Ындыг турбуже сөөлгү ийи чартык чылда түгле керээлиг тудуг организациялары безин 10 миллион рубльди чедир шиҥгээдип албаан. «Тыва көдээ тудуг» трестиҥ болгаш «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның удуртукчулары, ында партия организациялары тудугнуҥ темпизин дүргедетпишаан, ооҥ шынарын эжижидери дээш дээштиг хемчегни алыры негеттинип турар.

Кадрлар-биле ажыл үениҥ негелдезинге дүүшпес. Чамдыкта совхоз директорларынга безин идепкей чок, шүшпеҥ, ажылагыйжы эвес кижилер киргилей бээр. Ортумак звенонуҥ кадрларындан болгаш специалистерден негелде кошкан. Ынчангаш кадрларның, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглериниҥ ажылга харыысалгазын, профессионал мергежилин, политиктиг деҥнелин бедидерин пленум партия организацияларынга дааскан.

Көдээниҥ ажыл-ишчилеринге амыдырал хандырылганың ачы-дуза чедирилгезин, садыг, медицина, культура хандырылгазын доктаамал эжижиерин министерстволарның, ведомстволарның удуртукчуларынга пленум хүлээткен.

Социалистиг чарышты күш-ажылдың бүдүрүкчүүүн бедидеринге, планныг онаалдаларны долдур болгаш ажыр күүсеткеринге, совхозтарның экономиказын быжыглаарынга, бар турар курлавырларны четче шиҥгээдип алырынга партия, профэвилел, комсомол организациялары болгаш совет, ажыл-агый органнары улам билдилиг, чогаадыкчы ёзу-биле ажыглаар ужурлуг.

СЭКП райкомнарының пленумнарынга СЭКП ТК-ныҥ июль (1978 ч.) Пленумунуҥ болгаш партия Тыва обкомунуҥ VIII пленумунуҥ шиитпирлерин амыдыралга боттандырары дээш райэннуҥ партия организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны ханы анализтиг болгаш ажылагыйжы, бедик политиктиг байдалга чугаалажып эрткен. СЭКП ТК-ныҥ июль (1978 ч.) Пленумунуҥ, СЭКП Тыва обкомунуҥ VIII болгаш партия райкомнарының пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга канчаар боттандырып чорударының сорулгаларын чугаалажып, тодаргай хемчеглер ажылдап кылган хуралдар республиканың партия организацияларында бедик деҥнелде эртип турар.

Амгы бо хүннерде республиканда партия, профэвилел, комсомол организацияларының болгаш совет, ажыл-агый органнарының сорулгазы болза, көдээ ажыл-агыйны улам ыҥай хөгжүдер дугайында СЭКП ТК-ныҥ июль (1978 ч.) Пленумунуҥ, СЭКП обкомунуҥ VIII пленумунуҥ шиитпирлерин, оларның ужур-утказын көдээ ажыл-ишчи бүгүдези ханы билген турар кылдыр пропагандистерни, лекторларны, агитаторларны, политинформаторларны, удуртукчуларны, специалистерни дамчыштыр тайылбыр ажылын чорутпушаан, партияның айыткан сорулгаларын амыдыралга боттандырары болур.

БҮГҮ КҮШТҮ ДҮЖҮТ АЖААЛДАЗЫНЧЕ, МАЛГА ЧЕМ БЕЛЕТКЕЛИНЧЕ МОБИЛИЗАСТААР!

Малчын өг-бүле бүрүзү — 15-20 тоннаны

30 ТОННА ЧЕДИРЕР

Ниитиниҥ малынга четчир чемни белеткээр дээш ажыл-иште Чөөн-Хемчик районнуҥ ажыл-ишчилери хаара туттунган. Ылаҥгыя «Октябрь 30 чылы» совхозтуҥ хойжулары мал чеминиҥ белеткелинде идепкейлиг киржип турар. Хойжулар О. Дамба-Доржу, Ш. Сат түс-туста 15 тонна сиген белеткээр хүлээлгезин 20 тонна чедирген.

«Искра» совхозта О. Үгүй-оолдуҥ удуртканы механизастаттынган сигенчи бригаданың кежигүнери 350 тонна сиген белеткээр планын 245 тонна чедирип, кызымак ажылдап турар. Ол-ла совхозтуҥ хойжулары О. Алдын-оол, Р. Ооржак, Т. Ондар олар түс-түзүнде 10 тонна сиген белеткээр планын 15—20 тонна чедир күүсеткеннер. А. Сндар Луктеймей 30 тонна сиген белеткээр хүлээлгезин күүседир чыгаан.

СЭКП-ниҥ XXII съездизин аттыг совхозтуҥ хойжузу В. Байлак 10 тонна сиген белеткээр планын 20 тонна кылдыр күүсеткен.

СИГЕНЧИ ӨГ-БҮЛЕ

Малга чем белеткелинде идепкейлиг киржип турар түс-туе кижилер, өг-бүлелер Чөөн-Хемчик районнуҥ ажыл-агыйларында, үлеттүр будурулгелериде, организацияларында эвээш эвес.

«Сүт-Хөл» совхозта ажылчын кооперациязының ажылчыны Хүр-оол Ондар өг-бүлезин-биле звено тургускаш, сиген кезилдезинде эки ажылдан турар. Сигенчи өг-бүлениҥ звенозу 20 тонна сигенни белеткээш, совхозка хүлээткен. Хүр-оол Ондарның удуртканы звено ам-даа 10 тонна сигенни кезип белеткээрин хүлээгген.

М. КАЛЧАН.

НЕМЕЛДЕ ХҮЛЭЭЛГЕНИ АЛГАН

СЭКП ТК-ныҥ июль (1978 ч.) Пленумунуҥ шиитпирлерине сорук кирген бистиҥ республиканың кедээ ишчилери ниитиниҥ малынга четчир чем баазазын тургузар дээш бүгү күштү мөөннеп, кызымаккай ажылдап турарлар. Бердинген планнарны болгаш даалгаларны долдур база ажыр күүсеткеш, немелде хүлээлгелерни ап турарын дыннаткан рапорттар бо хүннерде СЭКП обкомунуҥ, республиканың Министрлер Чөвүлелиниҥ адрезинге ажыл-ишчи коллективтерден кирип турар.

Барыын-Хемчик районнуҥ «Барлык» совхозунуҥ Бижиктиг-Хая салбырының (эргелекчизи М. Чульдум, парторганизация секретары Д. Саая, ажылчын комитет даргазы П. Хертек, ВЛКСМ комитединиҥ секретары З. Хертек) ажыл-ишчилери СЭКП-ниҥ XXV съездизиниҥ шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бүгү күштү салып, ниитиниҥ малынга чем белеткээриниҥ планын чедиишкиннинг күүсеткен. Олар 680 тонна сиген кезип белеткээр планын август 25-ке чедир 690 тонна кылдыр, 3000 тонна силос салыр планын 3000 тонна кылдыр күүсеткен.

Бижиктиг-хаяжылар арга-курлавырларын санап көргеш, СЭКП ТК-ныҥ июль (1978 ч.) Пленумунуҥ шиитпирлеринге харыы кылдыр пландан ажыр ам-даа 170 тонна сигенни кезип белеткээрин хүлээнген.

Бии-Хем районнуҥ «Кызыл тараачын» совхозунуҥ девискээринде бо чылын ниитизи-биле 2150 га черде тараа культураларын тараан. Ону ажаап алыры хүннүҥ чугула соруглазы. Тараның үнгени бир дески эвес-даа бол, ону чидириг чок ажаап алыр дээш механизаторлар шудургу ажылдап кирипкеннер.

— Кол кезер ужурлуг черлериистиҥ тараазы ам-даа эки бышпаан, бир гадан 12 центнер чедир ап турар бис. Ам бо хүннерде түгле мал чеми белеткээринге тускайлаан шөлдериҥ тараазын аралап кестирип турар—деп, кол агроном В. И. Иконников чугаалады.

Механизаторлардан Мэады Шагдыр-оол, Бекту Биче-оол болгаш өскелер-даа нормазын ажыр күүседип турарлар.

ЧУРУКТА: механизаторлар (солагай таладан) М. Бавуу, М. Шагдыр-оол, Б. Биче-оол.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Дувуренчиг медээ

МАШИНАЛАР ЧОК

Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниҥ XXII съездизин аттыг совхозтуҥ Куу-Дагда 620 гектар кызыл-тасты тараап, ооҥ ажаалдазынче буруңгу хүн үш комбайн кирген. Оларның бункерлери дола берген, ону сөөргүр машиналарны комбайнерлер маҥаан-маҥаан, суваг, ол хүн шуут келбээн. Чоога-Аксында тараан кукурузаның ажаалдазында силос ажаар 4 комбайн ажылдап турар. Үнелиг мал чеми сөөртүрүнге машиналарны быжыглаан турган, сөөлгү хүннерде чаҥгыс-даа машина аная барбаан, ооҥ уламыдан комбайнчар ажыл чок турар.

Дүжүт ажаап алышкынының түлүк үезинде күш-ажылды мынаар организастап турары амгы үениҥ негелдезинге шуут таарышпас. Бо четпести дораан чайладыры совхозтуҥ дирекциязындан (директору Т. К. Пичен-оол) негеттинип турар.

М. СЕВЕН.

ҮЛЕГЕРЛИГ БОЛЗУН ДЭЭШ

Найысылал Кызылды үлегерлиг хоорай болдурар дээш ажыл-иш бо чылдың эрткен айларында нажангызындан-даа шалыпчы калбарган. Ооҥ чижээ хоорай иштинден-не кескү: чамдык кудумчуларны немей асфальтылаан, херимиер чаартынган, ыяштар немешкен, чечектер айыраҥ-чайт кылдыр тарыттынган.

Хоорай чаагайжыдылгазының талазы-биле албан организациялар аразында социалистиг чарышты калбарткан болгаш ону удуртуру-биле тускай комиссияны бо чылдың эгезинде тургускан. Ооҥ канчаар ажылдаанын чугаалап бээри-биле хоорай чаагайжыдылгазының талазы-биле комиссияның даргазы, улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиҥ күүскомунуҥ даргазының оралакчызы Ю. Ф. РЯЗАНОВТАН бистиҥ корреспондентивис дилээн. Ооҥ харыызын моон адаанда парладывыс.

— Республика найысылалын вогаан оҥ долган, айыраңлаан чечектер бүргээн, асфальтылыг оруктар шыпкан хоорай болзун дээш онгу беш чылдың үшкү чылының эрткен сес айларында чаагайжыдылга комиссиязы элээн ажыларны кылып чорутканы. Оруктарны септээриниге, чаа асфальтылар кылырынга, оларны чаартырынга, ыяштар тарыырынга беш түс муң ажыт рубльди чарыгдаан бис. Оон аңгыда бо ажылга хоорайның хөй-ниити организацияларының, студенттер болгаш школачыларның күжүн база ажыгладывыс. Ооҥ түүнелинде бо чылын барык он дөрт муң хире дөс ыяш аймаан олурткан болгаш 19 муң дөрбелчин метр черге янзы-бүрү үнүштерни тарыдывыс.

Девискээрлер аштаарынга, ыяштар олуртурунга болгаш өске-даа чаагайжыдылга ажылынга 26 муң ажыг киши-хүнү үнгеп. Бо чылын коммунистиг субботник хүнүнде Абакан болгаш Шагаан-Арыг аллеяларынга тараан ыяштарның ооҥ соондагы суггарылгазын, ажаалдазын доктаамал чорудуп келдиивис. Амгы үеде ол ыяштар дазылданып, будуктары, бүрүлери четчип келген.

Бо чылдың эрткен айларында «Тыва коммунэнерго» бүдүрүлгезинин девискээринге «Энергетиктер садчыгажын» кылдывыс, «Кызыл» гостиницаның чанында скверни асфальтылаан бис. Ол бүгү-биле чергелештир Рабочая, Интернациональная, Каа-Хем, Оюн Курседи, Магистральная кудумчуларында, «Хүреш» болгаш Совет Тываның 5 чылы аттыг стадиондарны, машиналар тургузар тускай шөлдерни—пиитиан-биле 20 муң ажыг дөрбелчин метр черни асфальтылаан.

Албан организация, бүдүрүлге черлериниҥ ажылдакчылары ажылдап турар черинаҥ болгаш чуртталга бажыңнарының чанынга ыяш олуртун, чечек тарыыр ажылды доктаамад холга алганындан хоорайның кудумчулары көрүштүг апарган.

Ынчалза-даа бо хөрекке хоорайның чамдык организациялары четпес киришкен аазы шуут чаҥгыс дөс ыяш-даа, чечек-даа тарыааның маңаа улуг хомудал-биле чугаалаар апаар. Ылаҥгыя «Кызылцөтудуг» эргелеги (А. А. Дремов), Тываның электри четкилери (Н. Н. Чумаков), «Тудуг нектери» комбинат (А. И. Антонов) чаагайжыдылга хөрөнге бичиг-даа үлүүн киирштирбээнер.

Хоорай чаагайжыдылгазының талазы-биле комиссияның эрткен сес айларда кылып чорутканы ажылының түүнелин СЭКП Кызыл хоорхомунуҥ бюрозунга болгаш улус депутаттарының Кызыл хоорхүүскомунга чугаалашкан. Аңаа чаагайжыдылга талазы-биле социалистиг чарыштың түүнелин үндүрген. Хамаарышкан девискээринге хөй саныг ыяшты тараан болгаш ооҥ кадып, кургаар чорууп болдурбаан, бүдүрүлге черниҥ чанын, арыг-силиг байдалга доктаамал тургузуп келген Кызылдың автосептелге заводу (А. М. Самойленко) бирги черни чаалап алган. Бо бүдүрүлгениҥ коллективиниге СЭКП Кызыл хоорхомунуҥ болгаш улус депутаттарының Кызыл хоорхүүскомунуҥ шилчиир кызыл түгүн болгаш 500 рубль түүнүг акша шаңналын тыныскан.

Ол-ла чарышка ийги черни № 2 бажыңнар эргелеги (Г. Н. Тарасова), үш-үзүн ДОСААФ обкому (И. А. Грива) биле № 4 ХПТУ (Б. Т. Блинов) олар чаалап алганнар.

Ам күс дүжүп орар. Хоорайны аштан, арыглаар талазы-биле күскү шалыпчы аянны чарлаар үе келген. Бо алыгла найысылалдың коллектив бүрүзү идепкейлиг киришири, аңаа көрүп артып калыр кижи турбазы күзенгиг.

ТОЖУНУҢ СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕ

Эрик дургаар

Тожу районуң база бир каас-чараш чурумалдыг черлериниң бирээн Мөөн-Хемниң делгем шыраазында Кызыл хоорайның албан организация черлериниң болгаш Улуг-Хем районуң «Улуг-Хая», Тожуның «Тоора-Хем» совхозтарының сигенчилери ажылдап турар. Оларының ажыл-ижи, амыдырал-чуртталгазы — бүлле таныжар дээш Тоора-Хем суурдан күүлүг Улуг-Хемниң ер моторлуг хеме-биле хаптывыс...

— Шупту сигенчилериң чурттан турар майгынары Енисейниң эриинде. Ыраатаан ажыл-ижиисти оларның ең үстүнден эгелээш чоорту таварын, кирип бады келиптиивис — деп, улус депутаттарының Тожу райкуусковунуң даргазы Доржу Оюнович Дарган маршрутту айытты.

Эрик дургаар үнген үнүштүң каас-чаражын! Кандыг үнүш маңаа каракка көстүп эртпес дээр: чочак-чочак кара чодураалары, кызыл-кызыл черлик рябиналары, пөштердо хөй тоорукту... Чурумалдыг чер, чурттаксаңчыг оран-дыр. Эрик дургаар хөпсөнер, кызыл туктарлыг чыскаалыпкан майгыннар хөөн-биле көстүр. Ол—сигенчи бригадаларның төптери-дир. Бо бүгү чурумалды магадан, көрүп чорудуста чүгүр чаашкын келди. Хеме «аңгыыс» хемни ер улам дүрген келдиргеи соонда хем эриинде чыскаалыпкан майгын «хоорайга» чедип келдивис. Ол—кызылчыларның болгаш улуг-хаяжыларның турлаа болду.

Улуг-хаяжылар, эр-хейлер!

Маңаа баштайгы сиген кезикчилер — Кызыл хоорайның албан организация черлериниң — 140, Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтан—26 төлээлер боттарының дериг-херектерлери-биле четкилеп келгеи.

Кижи бүрүзүнүң сорулгазы чаңгыс — малга четчир хемчеңдиг чемни кыска хуусаада белеткээри. Улуг-хаяжылар боттары ДТ-24 деп ийи тракторну, ийи сигеи кезер машинаны, бир грабльди кады алгаш келгеиер. А кызылчыларга дуза кылдыр Тожуның «Май 1» совхозу 6 ажылчын аттыг, ат-биле сигеи кезер бир машинаны, ийи грабльди берген. Удуур-чыдар чер, ойнаар хереклер-биле база четче хандырган. Хайнышкынныг күш-ажылчы бир ай эрткен. Түнелди үндүрген. Улуг-хаяжыларның сигенчилери эрестиг ажылдаанар. Олар бир ай иштинде 426 тонна сигелни кезип безеткээш, дедир чорушканнар. А оларның орнун солун 22 аныяк оолдар четкилеп келгеи. Баштайгы бригаданы удуртуп турган ам база катап артып калган, аныяк коммунист Василий Дамбаевич Маспык-оолга ужуражы берген, ажылхеректи сонуургадывыс.

— Улуг-Хемде сигеи кезип турган черивиске бодаарга, сигеи хөй-дүр. Үе-шак барымдаалаавайн бистиң оолдар эки ажылдаан. Сигеи кезип көрбөзиивис дөңгелчиктериг шынаа чер-даа болза хүлээлгевис күүсеттивис. Ийи звено болуп алгаш ажылдап турдувус. Бир звено трактор-биле сигенни кезип, бөлүп турган, а 22 кижи хол кадыыры-биле хап турду. Ам база ынчаар уламчылаар бис—деп, ол чугаалай-дыр.

— Бо оолдар база эрестиг ажылдап эгеледилер. Олар 500 тоннадан эвээш эвес сигенни кезерни хүлээгеннер. Удаас пресстээр трактор-техника чедип келгеи, кескен сигенни удур пресстээр бис. Ам келгеи бир неделя чедип тур бис. 70 тонна сигенни сараттан салдывыс, 30 тонна хире сигеи бөлдүмээн. Аъш-чем, удуур-чыдар черивис эки.

Шалынчылар кымнарыл? Баштайгы ажылдап турганнардан трактористер Сентябрь Кыртыс, Дамбый Окчаан-оол, Саңмай-оол Дыртык-оол, а ам трактористер Виктор Шулуу, Ондар Хеймер-оол, Маадыр-оол Мачыылай, Чүлдүм Дүргеи-оол олар тиилектилер болуп, эрестиг ажылдаанын, ам-даа эки ажылдап турарын бригадир мактап адады.

Кызылчылар канчаар ажылдааныл?

Баштай кээрде 140 кижи келгеш, чоорту чамдыктары дедир чоруткаш, 102 кижи совлүнге чедир арткан. Бир ай иштинде олар ажылдаанда «Улуг-Хая» совхозка 172 тонна сигенни хүлээткеи. Бир эвес кижи бүрүзүнге хуваар болза үүле бир тонна ажыг сигеи кескен. Ол кончуг эвээш. Оларда трактор чок дээрден башка аттар турган-дыр. Оларның кылган ажылының куду темпилиг болганына улуг-хаяжылар хомудан турар болдулар. Оларның орук шүүдели, аъш-чемни дээш чарыгдалынга чеже акша-төгөрик үнмээн дээр.

Көргүүг үүе куду болганыл? Бир дугаарында-ла, командировкалап келгеи улустың күш-ажылын четпес организаттаанындан болган. Ийде, чамдык албан организация черлери сигеи кезилдезинче ажыл-ишке эки дадыкпаан, сигеи кезип билбес аныяк оолдар четкилеп келгеи.

— Орта-ла ажыл кылбас, хөй кезин сигеи кезип билбес аныяк оолдар келгеи, ат-биле база эки ажылдап азбас, аная үе эрттиреин бодаар чордулар—деп, «Улуг-Хаяжы» кожа ажылдап турган оолдары чугаалай-дыр.

Баштайгы кызылчыларның орнун солун мында 12 кижи чедип келгеи болду. Оларның-биле чугаалаштывыс. Янзы-бүрү организациялардан келгилээн оолдар болду. Оларның чугаа, хөөнүн бодаарга базала сигеи кезип чорбаан, бо чүүлге ажылга шоолуг-ла тура-хөөн чок, «чер дөңгелик, сигеи кестинмес, ымыраа-дээктиг» дээш хөй-ле янзы-бүрү чылдагааннар чугаалаар болдулар. Эгезинден эгелеп мындыг хөөнүт болурга болбас ужурлуг. Оларның соонда чорутпан 11 кызылчылар Мөөн-Хемде од улуска чедер үүе тыныйп, Тоора-Хем суурга үн хонукта кылаштажып келгеш, дедир Кызылче эскен. Кызылчыларның бо ийиги төлээлери сигенче чорудуп эгелээн организас чок дээрзи кеску-дүр.

Тоора-хемчилерде кандыгыл?

«Тоора-Хем» совхозтуң сигенчи бригадаларын таварын бадыттывыс. Хемниң оң талазында ийи улуг майгын көстүп келди.

— Бо бистиң аңныр улетпур ажыл-агый черниң сигенчилери-дир. Ниитизи-биле 200 тонна сигеи кезер планныг улус, ону база Мөөн-шыраазыдан кезип турар. Планыы сентябрь 5-те күүседирин хүлээгеннер — деп, Доржу Оюнович чугаалады.

Мөөн шыраазының алдыы ужунда, кара суг кыдыында совхозтуң сигенчи бригадазынга келдивис. Сигенчилер ийи ат-биле сигенни базып, сөөртүп, сараат салган, хайнышкынныг ажылдаан турлар. Бригадада 17 кижи ажылдап турар, оларның 8-и өөренгенчилер. Оларда бир ат машиназы, бир грабль бар, а 6 кижи хол-биле кезип турар.

— Сигеи кезилдезинче июль айның 10-дан эгелеп кирдивис. Баштай Чумуртуг деп черге кезип турдувус, Планыыс 200 тонна, а ам кезип белеткээнивес 80 ажыг тонна. Сигеннің үнүжү пат-тыр—деп, бригадир Тока Төвүтович Төвүт чугаалай-дыр. Бригадада ажылдап турарлардан сигеи кестирикчизи Володя Төвүт, сараат салыкчызы Оолак Лопсан, хөпсөннекчи Люда Демирин, ат-биле хөпсөн сөөртүкчүзү 4-кү классчы Орлеко Мырлаа оларның кызыман ажылын бригадир мактап чугаалады.

Бүдүн чартык ай ажылдаан, а планның чартыы безин күүсеттинмээн. Чылдагааны чүдел? Бригадирниң тайылбырыбиле алырга, сигеннің үнүжү багай болганында. Оон ангыда олар сигеи кезер черни совхозтан айтып бербээни-биле бир неделя ажыл чок база олурган. Ол ышкаш бригадада ажылдап турарларның чартык кезин дуржулга чок бичии школачылар болгаш аныктар. Ынчангаш темп куду болган чылдагааны ол.

Олардан элээн куду, Талым бригадазынга келдивис. Бригаданы коммунист Коз Чажынмай удуртуп турар. Оларның чесек-хереклери Мөөн бригадазыныы-биле дөмей. Чоокку хүннерге чедір олар 180 тонна силосту, 86 тонна севажты салып, 200 тонна сигеи кезер планыдан 37 тоннаны белеткээн. Бригадада 28 кижиден 14 кижи арткан. А арткан улустан 10 кижи өөренгенчилер, олар удавас чоруур. Хол-биле сигеи кесшейн турары-биле мында темп база куду, сигеи планын чедір күүседип шыдаваазы ол-дер.

— Немелде улус кээр болза кезер сигеи бар, ам-даа 20 тонна хиреин белеткеи ап болур —деп, бригадир чугаалап олурар. Маңаа күштү немээри эргежок чугула.

Улаштыр Толбул бригадазынга чедип кээривиске, ажылдаан кижи чок болду. Шак чаа 6 ажыл турар, сигенчилер ыңай-бээр чоруткан, а чамдыктары удуп чыткылаткан. Мынчаар ажылдаарга эки түнеел кайын кээр? Ниитизи-биле 300 тонна сигеи кезер планындан 130 тоннаны кезип белеткээн. Бригада чартык механизаттыпган —ийи трактор, сигеи кезер машина, грабль бар. Хөпсөн сөөртүрүбиле ДТ-75 деп тракторну ажылдап, хөй кыыар-чаар материалды чарыгдап, ат-тыы эвээшти ажылдап турарлар. Бо бригаданың кежигүннери сигенни хол-биле база кесшейн турар. Толбул шыраазында сигеи хөй, а темп мындыг-дыр.

Бо бүгүнү көрүп, сигенчилер-биле чугаалажып танышкаш, «Тоора-Хем» совхозтуң сигенчилериниң ажылындан мындыг түнелди үндүрүп болур. Ниитизи-биле совхозта сигеи кезилдезиниң темпизи куду. Август 21-ге чедір совхоз 2010 тонна сигеи кезер планын 1866 тоннаны көк-суда-биле катай белеткээн. Ам-даа 800 тонна сигенни кезер ужурлуг. Сигенчи бригадалар планын күүсеттирбейн турар. Чылдагааны? Бирээде, сигенни хол-биле болдуунда кесшейн турар. Ийиде, сигенде улуг улус эвээш, хөй кезин өөренгенчилер. Үште, ат техникаазын четпес ажылган турарында болгаш сигенчилер ортузунда күш-ажылды кошкак организастан, масса-политиктиг ажылдарны сулаткаанында.

Ам сорулга болза бо бүгү четпестерни дарый чайладып, сигенге бүгү ажыл-ишчи кижилерни немей мөөнээри, немелде бригадаларны тургузуп, кожазында сигеи кезип турар улуг-хемчилерниң эки үлегерин эдерери чугула.

Х. МОНГУШ,
«Шыныың» корр.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ МҮРНАКЧЫЛАРЫ

Хамаатты ужар үүлүн Красноярск эргелелиниң Тыва ужар үүл бүдүрүлге черииң коллективи чоокта боттарының профессионал байырлалы — ССРЭ-ниң Агаар Флотунуң хүнүн күш-ажылчы чедишкиннер-биле демдеглээн. Республиканың ырак-узак булуңнарынче, геология бөлүктеринче болгаш чайлаг-турлагларже улус ажыл-агыйынга эргежок чугула дыка хөй барааннарны чедирген, чүс-чүс муң пассажирлерни дажыглаан. Бо коллектив эргелелде калбарган социалистиг чарышка чаңгыс эвес удаа тиилекчи боон келген.

Онгу беш чылдың үшкү чылының баштайгы чартыында пассажир участогунуң ажылдакчылары чарышка тиилеп, эки түнеелдерни чедип алган. Пассажирлер чедиреринге ИЛ-18, ЯК-40, АН-2 самолёттарның болгаш МИ дээр улуг-биче вертолёттарның экипажтары эки ажылдаан. Оларның арызында АН-2 самолёттуң экипажы Л. Макшанов, М. Оруспай (командир) база эң дээре түнеелдиглерге хамаажыын турар. Олар бо хүннерде Тожу, Мөңгүн-Тайга районнарже рейстерни кылып, планныг даалганы ажыр күүседип турар.

Онгу беш чылдың планныг даалгаларын хуусаадап эрте күүседир дээш чарышка киришпишаан, республиканың ужар үүл бүдүрүлге чери эрткен алды айларда пассажирлер дажыглаар планын 101, орулга киреринин — 107,7 хуу күүсеткен. Ол ышкаш күш-ажылдың бүдүрүмчүлүүн бедидерниң даалгазы 100 ажыг хуу күүсеттинген.

ЧУРУКТА: АН-2-ниң мүрнакчы экипажы (оң талазындан солагай талазынче) экипаж командири М. Оруспай болгаш ийги ужудукчу Л. Макшанов олар.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

КӨДЭЭГЕ ЧАА ТЕХНИКА

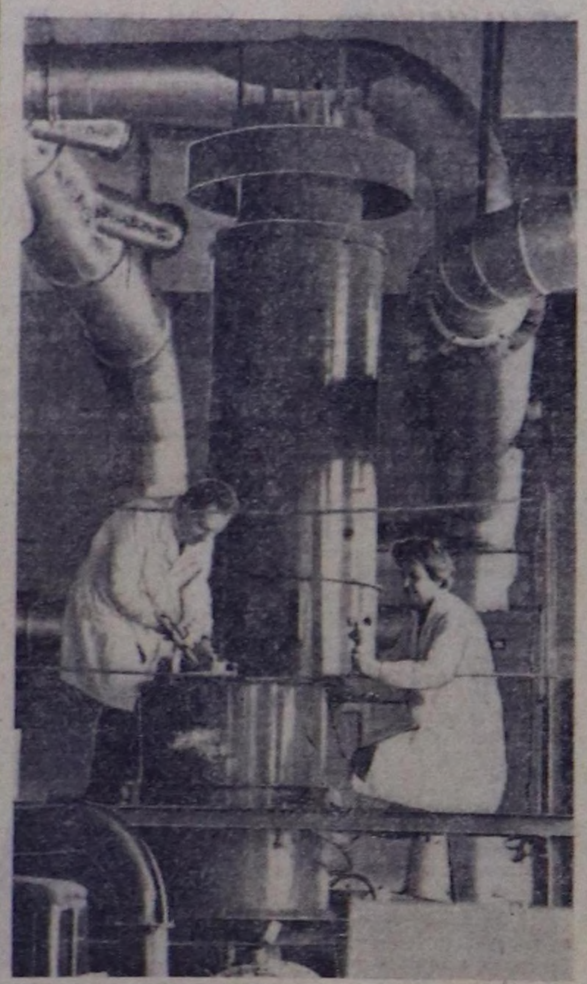

МОСКВА. Полоцкиниң автосептелге заводунуң конструкторлары көдээ ажыл-агыйны электрофикастаарының Бүгүзвилелдиг эртем-шинчилел институдунуң специалистери-биле кады куш фабрикаларының болгаш мал ажылының фермаларының кажааларынга микроклиматты тургузарынга автоматчыткан чаа машинаны тургусканнар. Малды болгаш кушту ажаарынга таарымчалыг байдалды тургузарының ачызында ол машина оларның продуктулуун бедидер арганы берип турар. Ону пептередип тургузары капитал болгаш ажыглал чарыгдалдарын дыка кызырар болгаш металл чарыгдалын эвээжедир.

Амгы үеде ону институттуң Москвада лабораториязында шенеп турар.

ЧУРУКТА: институттуң лабораториязында, РСФСР-ниң алдарлыг чогаадыкчызы, эртем ажылдакчызы В. А. Оленов (солагай талазында) болгаш инженер Р. В. Уточкина оларның куш фермаларынга машинайың эдлчеглиг шенелдезин эрттирип турары.

А. КОВТУН, Б. КОРЗИННИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

„ШЫНГА" хаарыы

Хемчеглер алдынган

Республиканың беш району Тес-Хем районуң девис-хээри Ак-Чыраада мал чеми белеткеи турар. Бистиң корреспондентилериивис К. Аракчаа, В. Кара-Сал оларның «Ак-Чыраада хайнышкынныг ажыл-ишчи» эгелиг үүлүг бо айның 5-те парлаттынган. Ук үүлүдүн «Хандырылганы экижидер» деп иштики эгезиниң алаанда ажылды шапкынчыдарынга артык кезектериң чогунуң шаптыктап турарын шүүгүмчүлээн.

Республиканың «Сельхозтехника» каттыжышкынының даргазының оралакчызы В. В. Колобовтуң редакцияга дыңнатканы:

Амгы үеде Ак-Чыраа сигенчилериге техниктиг дуза чедиреринин тускай 4 автомобильдерин быжыглаан. Оларның үжүнде демир тудуштурун, кацнаар тускай агрегаттар база бар. Оон ангыда ол черде республиканың «Сельхозтехника» каттыжышкынының толээн үргүлүү турун, эдикчи-мастерлериң ажылын удуртун, сигенчилерни техниканың артык кезектери-биле хандырын турар.

«Сельхозтехника» каттыжышкынының талазындан сигеи кезилдезинде бүгү-ле техниканың туруушкун чок ажылдаарын хандырын, оларны артык кезектер-биле хандырарының болдунар-ла хемчеглерин алган.

«Костюмум кайдал?»

Мындыг эге-биле Улуг-Хем районда Жданов аттыг совхозтуң рөву Ак-Талда чурттап турар А. Маадыр-оолдуң Хову-Аксында амыдырал хандырылга комбинадынга химчистканга киргеи костюмуп эп чадаан. Мергелдейге бижээн чагаазын бо чылдың июль айның 29-та үнген № 176 «Шын» солунга парлаан турган.

Тыва АССР-ниң Чоннуң амыдырал хандырылга министриниң орлакчызы эш И. Лепешкиниң редакцияга дыңнатканы болза:

Солунда парлаттынган үүл шыныг боон бадыттынган. Эш Маадыр-оол амгы үеде республиканың дашкаар черде эдлчеглиг шелээзин эрттирип турар. Ол шелээзиндеп чаныы кээрге, оон чиде берген костюмунуң өртээн төлеп бээр.

«Сибирь меридианында»

ЭРТЕМ ХООРАЙЫ

Сибирьниң кыска чайының бөдүүн өнери Новосибирскиниң эртем хоорайын чаартыпкан: арыгда хадыларда ногаан чиирбейлер үнгүлеп, хадыларның бүдүлери улгадып, чечек тарыыр черлерде бүдүн чартык миллион чечектер хүн айы-биле шимчеп турарлар. Эртеннин-не чечек өстүрүкчүлери «ногаан ажыл-агыйны» сагыш чөваашкыны-биле хайгаарап, ажаал турар. Оон чиити шелу 8072 гектар. Хоорай арыының чурттакчылары—күшгар, диинчер, буурлар кижиниң сагыш салыышкынын билип кааш, анаа бүзүрей берген болгаш оон-биле кожа эки чурттап турарлар. Хоорайның хевиринде кандыгдаа эпчок болгаш чалгааранчыг үүлдерниң изи чок. Бүгү-ле үүлдерде ажылшычы, чогаадыкчы ажылчын байдал тургустунган.

Обь далайның эриинде Эртем хоорэй болза Сибирь эртемнин найысылалы, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының күчүлүг баазазы бөлүр. Ол салбырның баштайгы хүннериндеп эгелээш-ле математикага түүнү илередип турар грек үжүктү сүлде кылдыр эртемденнериң шилип алганы таварылга эвес. Академиктиг төпте 25 эртем-шинчилел болгаш дуржулга-конструктор организациялары мөөнеттинген, ында 23 муң кижи ажылдап турар. Шинчилекчилериң үлүг ажылы чүрттүн эртем-техниктиг күчүзүн, оон депшилгезин күштелдиреринге арганы берип турар.

...Бир эвес Эртем хоорайын күш ужар бедиктен көөр болза ол хоорай Новосибирскиниң районнарының бирээзи кылдыр черде көзүлбес. Новосибирскиден 30 километр черде турар ол хоорай арыг иштинде дээрбек өрукта калбарын чоруткан. Оон кыдыгларында институттарның бажыннары, чуртталга бажыннары турун турар. Өске кандыг-даа хоорайлар-биле бир дөмей ында бөдүүн кудумчулары, шөлдери, бульварлары бар. Ынчалза-даа оларның алы тускай: Эртем проспектизи, Эртемденнер кудумчузу, Академическая кудумчузу бар. Өске хоорайлар-биле дөмей ол бедип база калбарып турар: беш чыл дургузунда хоорайның хереглелинге 70 миллион рубль капитал салыышкыннарын шингээдип алыр. Эртем хоорайының чурттакчылары үргүлчү көвүдеп, ам 69 муң кижи четкен.

ЧУРУКТА: Эртем проспектизи—хоорайның оң чараш кудумчуларының бирээзи.

В. БУДАННЫҢ, А. ПОЛЯКОВТУҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

СЕТКИЛИНДЕН БЕРДИНГЕН

Кижи болуру чажыдан дажыр болгай. Кечил-оол Оолак бичезиндe-ле эрестиин, кежээлээн көргүзе берген. Төрелдери болгаш ножалары оон шалышын ажылдан турарын көрүп, өөрү келгеш, өзүлүгла ажыл-ишчи болур кижидир деп мактаар чораан. Чылдар билдиртпейн эрте берген, Оолак улуг эр болган, шериг албанын-даа эрттирген. Чон кайыын эндээр, Кечил-оол хөвар дээш кежээ кижилериниг сиразаа болган.

Совхоз будүрүлгезиниң кайы-даа будүрүлгезинге Оолакты быжыглап каарга, планныг оваалдаларын ажыр күүседир, даандырган ажылхерек дээш үргүлчү сагыш салыр ак сеткилдиин көргүскен.

Хойнуң баш санын өстүрер, оон продуктулуун бедидер сорулганы совхозтуң директиязы салган. Ону чедишкиниг шинтпирлээри кызымак ажылчыннардан хамааржыр. Ынчангаш партия комитеди, дирекция ниитизин малын өстүрүп шыдаар ажылчыны төлептиг кижилерни шилип эгелээн.

Совхоз будүрүлгезинде ажылдап турар хой кадарын болгу дег кижилерни шуптуулап шилип алгаш, оларны боттары-биле дутуржуруп шинтпирлээн. Дацыга Оолак Кечил-оол, оон кадайы Кара-кыстың ады база кирген. Партия комитединиң, дирекцияның төлээзи Кечил-ооларның ог-бүлезинге баргаш, оларын-биле сеткил хандыр чугаалашкан.

— Идеген турар үүе болганда, шыдаар шааныс-биле ажылдаар бис — деп, шын-на сеткилиндеп Кечил-оол чугаалаан.

Шак мындыг чугаа болганда бээр беш чыл эрткен. Оолак биле Кара-кыс Кечил-ооларда оон эгелээш, совхозтуң хөөн кадарын келгеннер.

Бо хойну ог-бүленің аалынга каш удаа барын, ажылижиниң, хой-ниитиниң хөрөнге киржилгезиниң дутайында хөөрежип чугаалашкан бис.

Оолак Григорьевич хой үүе чугаалавас, мактанар хөөнү чок кижи. Ынчалза-даа оон үлээнгеин ажылынга сеткилиндеп бердингенин, хойнуң баш санын өстүрер, продуктулуун бедидер дээш хүн бүрү сагыш човаан чоруурун кижи дораан-на эскерип каар. Оон чугаазы эвээш-даа болза ажыл-ишчи, кандыг-ла-бир айтырыгны шинтпирлеп алырынче уткаптан болур.

Хойну Чаңгыс-Дытка чайлаан, аная чоокта чаа чордувус. Хойну эки семиртир, мал чемин шыдаар шаа-биле белеткеп алырынче малчын амгы үеде кичээнгей салган болду. Каан чай болган, ынчангаш хойну эртенги болгаш кежээки серинде эки одарладып, суттадын шын таарыштырын турар. Эки семиртилге — хой хураган, продукция алырының үндезини кылдыр хойну санап, ону чугулаап көрүп келген. Тараа ажаан алышкыны доостуру билек, хоорзунта хөөн чылдың-на кадарын, дуриуктур семиртип ап турар. Бо бүгү эки дуржулганы хоочун малчынардан Оолак Григорьевич өөренип алгаш, ону бодунуң черинің байдалынга таарыштыр ажыглап келген.

Мал чеминиң курлавырын тургузуп алырынче улуг кичээнгейни салыр кижи болду. Районга хар улуг чаар, малды колдуунда тургузу алыраар. Оон уламындан совхозка дыка хой мал чеми херек. Орта малчын кижи бүрүзү бодунуң күш-ажылчы үлүүн киирер хүлээлгелиг. Коммунист Кечил-оол бодунуң бар аргазын санап көргеш, 15 тонна эки шынарлыг сигенни белеткээш, кыштаанга сөөртүп чедирип алырын шинтпирлээн. Сөглээн сес ажылхерек-биле карышпаан. Кыштаанның чанында шыктан сигенни хостуг үезинде кезип тургаш, 29 хире тоннаны белеткеп алган.

Далайга дамды дуза дижир болгай. Хойжу кижи бүрүзү бодунуң шыдаар шаа-биле сигеи белеткеп алырга, ниитизи херекте дыка дузалыг. Ону хойжу кончуг эки билип, сигеи белеткелинге киришпес, ажыл-агыйның чамдык малчынарын шүүгүмчүлеп, адын адап орду.

Оолак биле Кара-кыс Кечил-оолдар хойжулаа-ла үр болбаан-даа болза, биче эвес күш-ажылчы чедишкиннерлиг болгайнар. 1976, 1977 чылдарда төрүүр үүс баш хойга онаштыр 110 хураганны менди алгаш, Бии-Хем районуң мурнакчы малчынарының одуруунче киргеннер. Бо чылын чүстен-не чүс хураганны доруктурган. Бир хойдан дүк кыргып алыр планы 3 кг 800 грамм турда, ону 4 кг чедирип, бердинген оваалданы ажыр күүседип келгеннер.

Коммунист Оолак Григорьевич Кечил-оол районуң, совхозтуң хойжуларының социалистиг чарыжынга идепкейлиг киржип, оон негелдерни күүседип, шаанадыг черлерни эдеп келген. Бо чылын ажыл-агыйга ийги черни алган. Күш-ажылчы эки көргүзүүлери дээш РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижии, 1975, 1976, 1977 чылдарның социалистиг чарыжының тиилекчиси деп хөрек демдектери-биле ол шаннатган. Оон чуруун республиканың Хүндүлел самыразында өөрүп болур.

Дузалакчы кадарчы, хойжунуң кадайы Кара-кыс Андреевна Кечил-оолду база-ла мактап, шаннап турар. Улус депутаттарының Бии-Хем район Советиниң депутадынга ол соңгуткан. Соңгукчуларның чагыгларынга болгаш совхозтуң ажыл-агыйын хөгжүдүрүнге хамаарышкан айтырыгларны шинтпирлээринге депутат идепкейлиг киржип турар.

Хойлуг кижи кавс. Шыванда, Кечил-ооллардың амыдыралы, чуртталгазы эки. Оларның бажыңында амгы үениң дериг-хереклери шуптуулап бар, «Москвич» деп чиик машиналыг. Солун, журналдарны чагыдып алган ноомчуп, телевизорну көрүп, радиону дыңнап турар. Малчын ог-бүле алды уруглуг. Оларның дөртү Туранның № 2 сртумак школазында эки өөренип турарлар.

СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленуму малдың баш саный өстүрер, продуктулуун бедидер чутула сорулганы салган, ону амыдыралга боттаңдырар дээш хойжу ог-бүле кичимек ажылдап турар.

Т. ХЕРТЕК.
Бии-Хем район.
«Кызыл тарааччын» совхоз.

ДЭЭШТИГ ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЛЫР

Социалистиг өөчүү-хөрөнгө—бистің күрүнеевистің экономиктиг күчүзүнүң үндезини болур дээрэйн кижи бүрүзү билир. Ынчангаш оон кандыгдаа хевирлерин төтчеглеп, самчыгдаар чоруктар-биле шынгыы демиселдэ чорудары көй сорулгаларының бөрөөзи. Бо улуг чугула айтырыгларны шиитпирээрге угландырган хемчегленри республиканың партия, совет болгаш административтиг органнары доктаамал ап чорудуп турар.

Өрө-самчыгдалдар, ылаңгыя мал өорлаар чоруктар-биле демиселдэ сөөлгү үеде элэсин идепкейжиг турар. Административтиг органнар болза ниитиниң малын өорлаар таварылгаларының коя чылдагаанларын илередир талазы-биле элэсин ажылдарны чорудуп, ол чылдагаанларны чок кылып үзүткаар хемчегленри ап чорудуп турар апарган. Эрткен чылдың декабрь айда Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму Тыва «Скотопром» трестиң ажылында четпестерни сайгарып турган, трестиң совхозтарында ниитиниң малын онча-менди кадагалаар дугайында ажылда улуг четпестер барын демдеглээн турган. Оон соонда трест элэсин дээштиг хемчегленри ажылдап кылган, боттандырып келген. Ол хемчегленриң түңнели багай эвес боон турар.

Совхозтарда чорудуп турар коя хемчегленри профилактикаже угландырган. Амгы үеде трестиң совхозтарында социалистиг өөчүүнү камгалаар талазы-биле профилактика ажылы чорудар 8 комиссиялары 5—7 кижи составтыг тургускулаан, олар ажылдан турарлар. Комиссияларың составында колдуунда совхозтарның удуртур ажылдакчылары болгаш коя специалистери кирип турар. Оон ацыда суд, истелге органнарынче өрө-самчыгдал документилери белеткеп киирер болгаш өреширеги төлөдир тускай бөлүктер база тургусугунгаан. Бо чылдың бирги чартымында ук комиссиялар 28 катап чыглып, социалистиг өөчүүнү кадагалалының дугайында айтырыгны сайгарып көргеннер. Трестиң совхозтарының 10 фермаларында болгаш 7 мал пунктуларында хөй-ниитиниң контролёрларының постулары организастаттыган. Ооц-биле чергелештир тускайжыттынган дружиналар тургустунган, олар ажылдан турарлар. Оларның составында 32 активчилер кирип турар.

Мал оору-биле демиселдэ күштелдирери-биле трестиң совхозтарында ниитиниң малын амнеп, демдектээрин багай эвес организастааның демдеглеп болур. Семиртилге совхозтарында мал бүрүзүнге тускай номерлиг биркаларны надап турар. А эзт бүдүрер совхозтарда мыйыстыг бода мал болгаш чылгы малды совхоз бүрүзүнге тывыскан тускай номерлер-биле демдектээр ажылды чорудуп турар. Чойдан мал хүлээп алырының чурумнарын эжикидер хемчегленри база ап турар. Хамаатылар хууда малын дужаап турар үеэзинде оларның эмчи шынзылгазын болгаш оскедаа документилерни хүлээп алыышкын пунктузунга артар квитанцияга кожарын чурумчуткан. Хүлээп ап турар малды, ээзи-кижи көрүп турда-ла биркалаап, оон дугаарын квитанцияга киир биживарин база доктааткан. Мындыг форманы амыдыралга боттандырып, сагыыр болза, мал оорлап садар чоруктар эвээжээр дээрэй билдингир.

Бирги чартык чылда совхозтарга план өзугаар 36 инвентаризацияларны болгаш пландан дашкаар 11 хыналдаларны чоруткан. Чартык чылдың иштинде эш хуу судтарынга 14 биче самчыгдал хемчегленри сайгарып көрген. Ол келген хейчегленриң түңнелинде 1978 чылдың бирги чартымында, эрткен 1977 чылдың бирги чартымынга деңнээрге, трестиң совхозтарында ниитиниң шээр малының өлүп хораары 70 хуага чедир эвээжээн, а өрө-самчыгдал таварылгалары 27 хуага кудулаан.

Малдың өлүп, чидер таварылгалары «Сукпак» совхозта чартык чылда чаңгыс-даа катап болбаан. «Россия» совхозта малдың өлүп хораары 62 хуу кудулаан болгаш дудагдал, самчыгдал 56 хуу кызырылган, а «Тыва» совхозта өрө-самчыгдалдың хемчээли, эрткен чылдың бо үеэзинге деңнээрге, 2 катап кудулаан. Трестиң шугумунда юрист-консультантыларның ажылы база экижээн. Оон түңнелинде мал талазы-биле өрө-ширениң ниитү түңү 1978 чылдың январь 1-ге деңнээрге, 167 муң рубльге кудулаан болгаш июль 1-ге чедир дыңнадыглар-биле алырга, «Скотопром» трестиң совхозтары 611 муң рубль алыр өреліг боон турар. Ол-лаениң иштинде суд, истелге органнарынче 92 муң рубль түңнүг 48 материалдарны мал дудагдалының талазы-биле чыыш киргген.

Чамдык экижиишкиннер-биле чергелештир улуг четпестер база барын демдеглее чогуур. Совхозтарның ажылында ниитиниң өөчүү-хөрөнгизин самчыгдаар чоруктар-биле демиселче чонну киаріштірер ажыл куду деңнелде деп болур. Чүге дээрге, бо ажылга эвээш саныг активчи кижилер киржип турар. Кижи бүрүзүн хаара туткан турар болза, өрө-самчыгдал болгаш өске-даа чылдагаанар-биле мал когаралы моон-даа эвээш турар ужурлуг. Республиканың совхозтарында, ылаңгыя Кодээ ажыл-агый министерствозунуң шугумунда кирип турар ажыл-агыйларында ниитиниң малының янзы-бүрү чылдагааннар-биле хорааны эрткен чылга деңнээрге, эвээш-даа болза, ам-даа хөй боон турар. Чижээ, 1978 чылдың 7 айларының түңнели-биле алырга, 3 муң ажыг бода мал, 50 муң ажыг хой, өскү өлүп хораан, а 956 баш бода мал болгаш 13 муң ажыг шээр мал оор-сукка алыскан болгаш чидириге таварының когараан. Таңды болгаш Улуг-Хем районнарның совхозтарында малдың чидирия улуг боон турар.

Ындыг турбуже болган когаралды дуюу-биле туутузар хемчегленри ам-даа чедир албайн турары таарыштас. Эрткен чеди айларда Кодээ ажыл-агый министерствозунуң совхозтары 649 бода малдын, 1754 шээр малдың, 226 баш чылгы-малдың баш санын катап тургузуп, өрө-ширени дутдаан боон турар. Ол дээрге эрткен чылдың бо үеэзинге деңнээрге, ындыг-ла шору экижээн өөргүүг авес-тир.

Бо чылдың бирги чартымында «Скотопром» трестиң совхозтарында ниитиниң малының оорлаар чоруктан болгаш өске-даа чылдагаанчардач хораар таварылгалары кызырылган. Бир эвес эрткен чылдың бирги чартымында 1450 баш малды оорга алып, чидирген болза, бо чылдың бирги чартымында ол түң 437 чедир кызырылган.

1978 чылдың бирги чартымында ниитиниң мал-маганың борлаанны дээш 54 кезеймче херектерни республиканың иштики херектер органнары оттургаш, истелгезин чоруткан. Ниитизи-биле 6 айларның иштинде 83 баш бода мал, 77 баш чылгы мал, 31 сарлык, 495 хой болгаш өскү оорлаашкыны болган. Чедирген когаралдың түңү 72485 рубль боон турар. Херектерниң истелгезин чорудуп турар үеэзинде 29 бода, 25 чылгы малды база 210 өскү, хойнуң дуюун тургузуп, ажыл-агыларга эгиткен.

Ниитиниң малының баш санынга улуг когаралды чедирип турарының коя чылдагаанларны чүдел дизе, малчыларның аразында опаашкан ажылынга эз-харысаалга чок кижилерниң барында, олар одарда малын каапкаш, арагалап, чер кезин чоруп бээрлер. Оон түңнелинде хой-хой баш малдарны оор алыр болгаш өске-даа чидириглерге таварыштырып турары чажыт эвес. Мурунда кем-керек үүлгеткеш, шиттирип чораан кижилерни мал ажылынга хүлээп алыр таварылгаларны ажыл-агыйлар ам-даа чайлаттаан. Малдың үчёдун кошкак тургусканының уламынан ак-сеткилдиг эвес ийи-чаңгыс малчыларны ниитиниң малын садып, сайгарар таварылгалар бар.

Моон-биле чергелештир совхозтарның мал талазы-биле тускай эртемнилери малчыларның ажылын өй-шчанда шыңгыы контрольга албас, оларга дээштиг дузаны чедирбес таварылгалар ниитиниң малының янзы-бүрү когаралдэрга таваржырыгга идиг боон турарын демдеглээри чугула.

Ол ышкаш республиканың совхозтарында мал сүрер ажылга доктаамал чурттаан турар чери чок кижилерни хүлээп алыр таварылгалар амдаа уламчылап турар. 1978 чылдың июль айда Тес-Хем районнуң «О. Шынаа» совхозунуң дирекциязы доктаамал ажылы болгаш чурттаар чери чок ыгыннарга 4 муң ажыг хойну сүрери-биле хүлээдип бээрге, олар орук ара хойну изиг каяаага кажаалаштарга, 350 ажыг хой бузурпутун өлгеп.

Ниитиниң малын онча-менди тургузарын хандырар талазы-биле чогуур хемчегленри боттандырарга, оон түңнели кандыгыл, а үргүлчүлеп турар четпестерниң хоралыг уржуктары кайы хирел дээрэйн үстүнде сан-түңнер көргүзүп турар. Моон түңнел тодаргайдыр: дээштиг хемчегленри боттандырып үргүлчүлээр, бар четпестерни чайладыр херек.

А. ООРЖАК,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң юрист-консультантызы.

«САЛЮТ-6»-ЖЕ ЧАА СТАРТ

Байконур космодромнуң ужудуушкун цети бо чылын бичии-даа чапсар чок ажылдап турар. Ийи ай бурунгаар моон орбитаже совет-поляк экипажты удээн. А ам старт шолунде ССРЭ биле ГДР-ниң күрүне туктары киискин турар. Август 26-да космоска ажылче космонавтика төөгүзүнде каттышкан үшкү экипаж—ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Валерий Быковский биле ГДР-ниң космонавт-шинчилекчизи Зигмунд Йен олар «аттанынкын».

Чаа экспедицияның командири Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры В. Быковский бодунуң 44 чыл назынының 18 чылын космонавтикага турааскааткан. Звёздный хоорайга баштайгы базымнарын Юрий Гагарин-биле кады эгелээн. «Восток-5» корабльге баштайгы ужудуушкунунуң 15 чылын чоокта чаа дедиглээн. Техниктиг эртемниң кандидады, дуржулгалыг космонавт апаргаш, ийи чыл бурунгаар «Союз-22» корабльге командир боон ийиги ужудуушкунун кылган.

Быковскийниң космосчу намдарының сөөлгү ийи чылы оон өөнүү Зигмунд Йен-биле холбашкан. «Звёздный хоорайга социалистиг чурттарның төлээлериниң баштайгы бөлүү-биле келириимге, Совет Эвилелиниң космос академизында хүндүлээчел болгаш найыралчы байдал аажок өөрткен. Оон мурнунда совет ужудукчулар-биле таныш, өөредилгелерге кады ужудуп, Ю. А. Гагарин аттыг академияга өөренип турдум. Интернационалчы ақы-дүнмалышкы чоруктун ёзулуг үнезин космос ужудуушкунунга белеткеним тура ханы билдим. Мээң командирим эжим-даа, өөнүүм-даа, сүмележиктим-даа болур»—деп, Зигмунд Йен чугаалаар.

Немец ажылчынының оглу Зигмунд Йен 16 харлыындала станок башкарып, Клингенталь хоорайга типографияга ажылдай берген. 1955 чылда он сес харлыг аныяк ол турган, Хостуг немец аныяктарының эвилелиниң путёвказы-биле Шериг-агаар күштериниң болгаш Агаардан халдааткынга удур камгалалдың дээди офицер училищезинче чоруткан. Ол-ла чылын Германияның социалистиг чангыс-аай партиязының хүрээлелиниге кирген. Оон хүдэлге эртирип турган кезээнде 1961 чылда ол аныяк офицерниң эгелээшкинин-биле тывылган чаңчыл ам-даа хевээр: «Тоолду херек кырында боттандырар бис» деп митингге чыдын-на апрель 12-де кезектиг дайынчылары чыглыр.

— Космонавтылар белеткээр төпке-джылдың чугулз уе-чадалы доозулган: Чехословакияның, Польшаның болгаш ГДР-ниң ужудукчуларындан тургустунган социалистиг чурттарның космонавтыларының баштайгы болүүнүн өөредилгези ийи чыл дургузунда эрткен. Ынчангаш ГДР-ден космонавт-шинчилекчини ужудуушкунче улуг өөрүшкү-биле үделивис—деп, совет космонавтылар белетиелиниң удуртукчузу ужар чүүлдүн генерал-лейтенантызы В. Шаталов чугаалады. Ужудуушкун программазының дугайын чугаалап тура, «Союз-31»-ниң экипажы «Салют-6»-биле тудушкан, ында ийи ай ажыг үеде ажылдап турар В. Ковалёнок болгаш А. Иванченков олар-биле чеи хөйүк кады ажылдаарын, ССРЭ-ниң, ГДР-ниң эртемденнериниң белеткээри медицинага, биологизга, эртемге, техникага хамаарышкан болук шенелделерин чорударын генерал Шаталов тайылбырлады. Зигмунд Йен Чер кырын хөй өнүүг МКФ-6М фотокамера-биле (ГДР-ниң «Карл Цейс Йена» деп улустуң будурулгезинге кылган) тырттырар. Ол аппарат орбитага станцияларының оон мурнунда экипажтарынга чедишкиниг бараан боон келгеи болгай.

Сентябрының эгезинде Быковский биле Йен Черге боттарының шенелделериниң түңнелдерин болгаш станцияның кол экипажының сөөлгү үеде тырттырган фотопленкаларын база кылган шенелделериниң материалдарын эккээр. Орбитаже чүүктерни дарый чедирери болгаш орбитага эртем шинчиледдериниң түңнелдерин Черже удаа-дараа эккеп турары космос шинчиледдериниң шынарын бедидеринге чаа аргаларны ажыдын, улус ажылагыйының ажыг-ажыг адырларының орбитаже чагыгларын дүрген күүседи ринге улуг ужур-дузалыг.

Ужудуп ужуушкун үезинде космодромга ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүү, национал камгалал министри Г. Гофманга баштаткан ГДР-ниң партия-чазак делегациязы келген.

— ГДР-ниң эртемденнериниң, республиканың бүгү чонунга бо ужудуушкун үнелеп четпес эртемчи болгаш политиктиг уткалыг—деп, «Интеркосмостуң» ГДР-де координация комитединиң даргазы академик Г. Гротте парлалга төлээлерине медеглээн.—Совет Эвилели бодунуң космодромнарын, ракета-космос техниказын, Чер кырында станцияларын космоска каттышкан шинчиледдер чорударынга ажыглаары-биле он чыл дургузунда кандыг-даа өртек-үне чокка биске, өске-даа социалистиг чурттарга дег, тыпсып келди. Ол шинчиледдер делегейнин эртем депшилгезинин сорулгаларынга чагыткан. Социалистиг чурттарның башкарылгалыг ужудуушкуннарының программазы бистиң мурнувуста социал депшилгенин, интеграцияның чорудуун чаа чадаже кедүүп турар»—деп, ол доосту.

Н. ЖЕЛЕЗНОВ,
СЭТА-ның тускай корр.
Байконур космодром.

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

Чавырлыышкынны ханыладырының эрге-ажыктарынга

СЭКП ТК-ның Чингиве секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң социалистиг чурттарның удуртукчулары-биле 1978 чылдың июль-августа Крымга болгаш найыралчы ужуражыышкынларының түңнелдерин СЭКП ТК-ның Политбюрозу көргенинин дугайында «СЭКП Төп Комитединде» деп совет парлалгада парлаттынган дыңнадыгны делегей парлалгазында калбаа-биле парлавышаан.

Социалистиг дем каттыштырылга чурттарының солуннары «СЭКП Төп Комитединде» деп дыңнадыгны бүрүн азы тодаргай допчулал-биле парлаан.

Социалистиг чурттарның удуртукчулары-биле Л. И. Брежневтиң найыралчы ужуражыышкынары социалистиг дем каттыштырылга чурттарының коммунистиг партиялары-биле болгаш улустары-биле СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң ақы-дүнма найыралының база бүгү талалыг кады ажылдажылгазын улам ынай хөгжүдүрүнге чугула ужур-дузалыг деп **Болгарияның «Работническо дело»** солуну бижээн. Крымга чедип алдычан дугуржуушкуннар чоокку болгаш келир үеде перспективада хөделиишкиннерни дугуржуушкуннуг болдурарынга чаа идигни берип турар деп ол солун демдеглээн.

Крымга эш Л. И. Брежневтин болгаш ақы-дүнма партиялардың база күрүнелериниң удуртукчуларының аразында беседалар социалистиг дем каттыштырылгазын улам ынай быжыглаарынга, социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунга ақы-дүнма партиялардың, чурттарның болгаш улустарның бүгү талалыг кады ажылдажылгазын ханыладырынга чугула үе-чада болуп, ол кады ажылдажылганы хөгжүдүрүнге чаа базымнарны белеткээринге таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар деп «Работническо дело» солун онзалап демдеглээн.

Крым ужуражыышкынының үезинде делегейниң амгы байдалынга ханы анализ бердинген база ол анализ-биле холбаштыр дүшкүүрлүг чоруктун чавырлыышкынын делегей амыдыралының коя угланыышкыны кылдыр быжыглаарының болгаш ханыладырының эрге-ажыктарынга таарыштыр социалистиг күрүнелериниң улам ынайгы идепкейлиг күжениишкиннериниң болгаш демниг хөделиишкиннериниң эргежок чугулазының дугайында түңнел кылдынган деп **Герман Демократтыг Республиканың «Нойес дойчланд»** солуну онзалап демдеглээн.

Боо-чепсектерни калбак хемчээлдерге улам ынай өстүрүнүң дугайында НАТО-ның Вашингтонга болган сессиязының шиитпирлери, а оон соонда тергиин хөй түүнүг шериг бюджедин америк конгресстиг чүүлдүг деп көргени социалистиг күрүнелериниң талазындан «шериг кыжаныы» дээр хөөзүн чүве дугайында Барыын чүкте шуугаазыннар организакчыларының алыс сорулгаларын бүгү тодазы-биле көргүзүп турар деп дыңнадыгда чугаалаттынган чүүлче бо солун кичээнгейни угландырган.

Социалистиг чурттарда кижиниң эргелерин үреп турар дээр хоп-нүүлүү чыдактарлыг чүдек-бужар кампаниялары-биле чагдынып алган, АКШ-тың болгаш НАТО-ның өске-даа чамдык чурттарының социалистиг күрүнелериниң иштики херектерин холгаарлар дээш үргүлүү кылып турар оралдажыышкынарны хамаарыштыр **«Берлинер цайтунг»** солун ындыг янзылыг оралдажыышкыннар делегей эрегзинин ниитиге хүлээп көрдүүген норма-чижектерин дерзин ёзу-биле үрээни болуп, Хельсинкиге кылдыган Түннел актының ёзузун болгаш негелделерин үрээни ол болур деп бижээн.

Кыдаттың амгы удуртукчуларының хөделиишкиннери тайбының болгаш социализмиң хөрөөнге шыңгыы айыыл болуп турарының дугайында дыңнадыгда айыттынган чүүлдү социалистиг чурттарның солуннары демдеглеп турар. Улуг күрүнелирек, гегемонистиг политиканы чорутпушаан, Пекин болза, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чидиглендиреринге ажыы-биле идегел салып, социалистиг дем каттыштырылгазының, амгы үениң революсчу, хөстөлгелиг күштерниң туруштарын баскырадыр дээш кандыг-даа аргаларны ажыглап турар деп **Венгрияның «Непсабадшаг»** солуну бижээн.

Марксизм-ленинизмиң болгаш социалистиг интернационализмиң сыныш дивес үндезинните ақы-дүнма чурттарның кады ажылдажылгазын улам ынай хөгжүдүрүнүң, оларның хөделиишкиннерин тайбының болгаш социалдепшилгениң хөрөөн бүзүрелдиг бүрүнгаарладырының эрге-ажыктарынга таарыштыр айлдап башкарарының чугулазы Крымга ужуражыышкынар үезинде база дагын бадыткаттынганын социалистиг дем каттыштырылга чурттарының массалыг информация чеперинде сеткил ханыышкын-биле айтып турар.

* * *

Барыын талакы информацил агентилелиниң чеперинде «СЭКП Төп Комитединде» деп дыңнадыгны тодаргай допчулал-биле бергилээн.

Делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чавырлыышкынын быжыглаарының болгаш ханыладырының эрге-ажыктарынга таарыштыр улам ынайгы идепкейлиг күжениишкиннерже болгаш демниг хөделиишкиннерже социалистиг күрүнелери кыйгырбышаан, СЭКП ТК-ның Политбюрозу Кыдаттың политиказын «тайбының хөрөөнге айыылдыг» ыңдыр көргеш, шыңгыы шугумчулаан деп ЮПИ агентилел демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Политбюрозу Каттышкан Штаттарының болгаш НАТО-ның политиказын база шыңгыы шугумчулаан деп ЮПИ агентилел онзалап демдеглээн. Социалистиг күрүнелериниң талазындан «шериг кыжаныы» дээр хөөзүн чүве дугайты Вашингтонуң болгаш барыын талакы өскедаа күрүнелериниң сагышсыралы, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң бодалы-биле алырга, быжыг тайбының негеп, боочепсектиг эндере будурерин сокдадырын негеп турар улустарның күзел-чүткүлдериниге чөрүшкек империалистиг политиканы чаап-чажырар дээш суртаалчы чүүл болуп турар деп ол агентилел чери айыткан.

Дүшкүүрлүг чоруктун чавырлыышкының байырадып, делегей хөгжүдүзин дедир, «соок дайының» үеленирге тыртып болгу дег кандыг-даа базымнарга бүгү-ле шиитпирлер-биле удурланыштыр туржуру амгы байдалларда мырыңай эргежок чугула кылдыр СЭКП ТК-ның Политбюрозу санап турар деп «Вашингтон пост» солун бижээн. **(СЭТА).**

Ливанның берге хүннери

БЕЙРУТ. (СЭТА). Батрун дээр соңгу ливан можуда барының үеэлдиг христиан отрядтар биле арабтар аразының күштерининң кезектерниң аразында боо-чепсектиг каржы-дошкун демиселл үргүлчүлеп турар. Тулчуушкуннар үезинде ийи тала артиллерияны база ракеталарны ажыглаан. Парлалганың дыңнадыр турары-биле алырга, өлүрткеннер болгаш балыглатканнар бар. Шериг хөделиишкиннериндеп корткаш Батрунуң 30 муң ажыг чурттакчылары боттарының бажыңнарындан дезин чоруй барганнар.

НАЙЫРАЛДЫҢ МАРШРУТТАРЫ

ЛОНДОН. (СЭТА-ның корр). Хоорайның төп кудумчуларының бироззинде «Интурист» деп бижиктиг бажың дыка хөй англичаннарга эки билдингир. ССРЭ-ге аян-чорук кылып, бистиң хоорайларыстың чурумалдыг черлериниге, совет кижилериниң амыдыралы-биле таныжар күседи-кижилер чогум-па ацаа көөп турар. Ол ышкаш ССРЭ-ге аян-чорук кылгаш чаа берген хөй-хөй англичаннар база-ла ыыаар чагаалары бижип турар.

«Аян-чоруктуң түңнели—мээң бодалымдан сыр өске болган. Силериниң чурттаарлыг улузуңуң чедишкиннерин кайгадым» деп Райдл Драйв бижээн. «ССРЭ-ге дөрт удаа аян-чорук кылдым. Барган санымда-ла хөй-хөй чаа чүүлдерни, чаартылгаларны көөр болдум» деп, Дороти Макинтайриың чагаазында айыткан. «Сибирге, орус бойдустуң чараш чурумалдарынга ынанчыг бердим. Совет кижилериниң хей-аят кодурлуушкуну кайгамчыктыр!» деп Дороти Физергилд бижээн.

Англичаннарның Совет Эвилелинге сонуургалы дыка улуг. Чыл санында-ла Великобританиядан 30 муң ажыг туристер ССРЭ-ге кээп турар. Оларның маршруттары эң ыныы-буру—Кара далайдан Сибирь болгаш Ыраккы Чоон үүк чедир. Англиядан келген аалчылар бо чылын Ленинградка эрткен «Ак дүнмер» деп ураң чүүл фестивалыга, делегейниң П. И. Чайковский аттыг конкурузунга чораан.

«Интурист» Англияның туристи дыка хөй компаниялары-биле хаңы харылзаалыг. Былаңгыя 1980 чылдың Олимпиадазының бүдүүзүнде мындыг кады ажылдаажылгаже онзай кичээнгейни угландырган. ССРЭ-ге болур Олимпиадага баар күзелин илереткен он муң кижиден балдыраштыкиннер ам-даа безин «Интуристе» калгеи.

В. МОСТОВЕЦ.

ОБЪЕКТИВТЕ—МОЗАМБИК

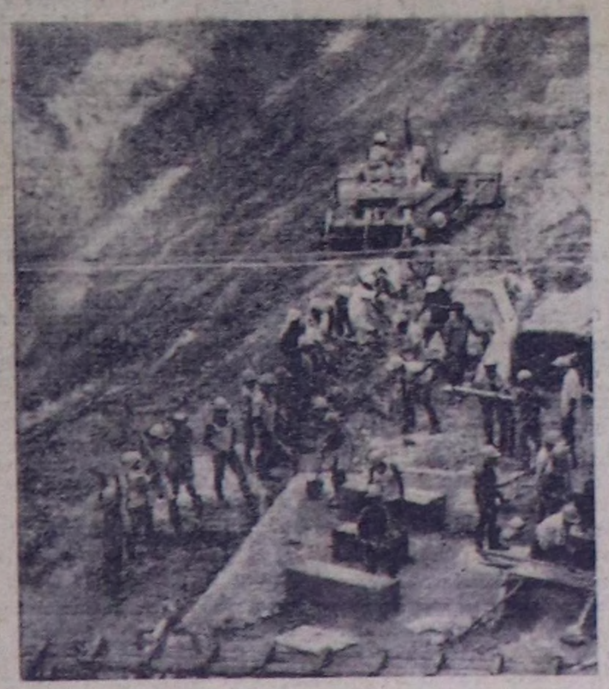

Мозамбик Улус Республика хамаарыштас чоруктун чылдарында колониализминиң аар уржуктарын үзүткаар талазы-биле көскү чедишкиннерни чедип алган. Черни, үлетпүрнүң улуг бүдүрүлгелерин национализастаан, транспортка, энергетикага, даштыкы садыга күрүне контролюн тургускан. Бо чылын бүдүн чартык миллион школачылар өөренип эгелээн. Бо дээрге 1975 чылда турганындан ийи катап хөй.

ЧУРУКТАРДА: Силва Матшенгу—бижик билбес чоруктуң үзүткаар курсу удуртуп турар. Келимане можуда назар байлакты ажылдан кылып турары: Бейры хоорайның үлетпүр районунда.

С. КУЛИКТИҢ фотолары.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Панама: чаа партия

ПАНАМА. (СЭТА-ның корр). Чонуң калбак фронтүзү деп адаан чаа партияны тургускаанының дугайын Панамада чарлаан. Депшилгелиг интеллигенциялыг төлээлекчилери ол партияны тургускан болгаш сөөлгү чылдарда боттандырган социал база политиктиг чаартылгалар чорудуушкуннарын быжыглаар дээш демиселдэ идепкейдериче патриоттуг бүгү күштерни одар кыйгырган.

Чонуң калбак фронтүзү улус массаларга дайыр болгаш чурттуң социал-экономиктиг хөгжүдезин дээш туржур деп оларның тараткан документилинде айтын турар. Чурттуң улам ынайгы депшилгезин чедип алыр төлээде, улуг чер эзлериниң черий национализастаарының оруу-биле аграр реформаны ханыладыры улуг ужур-дузалыг боон турар деп, чаа партияның эң чоокку үеде кылыр ажылының программазында айыткан. Бо чорудуушкуннуң эң идепкейлиг киржикчилери чер чок тараачыннар болур ужурлуг деп программада база айыткан. Кодаа ажылагыйының үүрмек болгаш ортумак будурукчуларының күрүнеениң сан-хөй база техниктиг дузаламчызыны чедирери дээш чонуң калбак фронтүзү туржур.

Национал индустрияны хөгжүдүрүп, үлетпүрүнүң чаа-чаа адырларын, чүүү-даа мурнунда күрүне секторун тургузарын программада көрүп турар.

Даштыкы садыгга, чаартылгалар реформаларын ханыладырыга болгаш ужур-бижик билбес чоруктуг үзүткаларыга күрүнеенин ролюн күштелдирер дээш чаа партия туржуп турар.

А. ТРУШИН.

«ШЫНГА» ЧАГААЛАР

КОЖАЛАРЫМ

Бистин суурда хөй-хөй адамнер кызымак ажылдап, найыралдыг чурттап, уруг-дарыының кижизидилгезинге доктаамал сагыш салып турар. Чуртташтарымның шак ындыг бооп турарынга кызыгаар чок өөрүүр мен. Түге дээрге үлегерлиг өг-бүлеге өскен уругларны өөредиринге болгаш кижизиринге артык улуг күжениишкин үнмес боор-дур.

Чамыян Николай Монгушович биле Чамыян Зоя Конгар-ооловна олар мээн кожам өг-бүленің ээлери-дир. Николай септелге-тудуг участогунда мурнакчы ажылчыннарның бирээзи. Ол ажылчын ус-шевер хөлдары-биле эжик, кастык, соңга чергелиг кылыгларны эң шевер болгаш бедик шынарлыг кылып турар. Николай бодунуң ажыл-ижи-биле бүгү коллективиниң болгаш эш-өөрүнүң мурнунга хүндүткелдиг. Ажылчын боду биле сеткилдиг, сагыш човангыр, четпестер-биле кажан-даа эвтешпес. Оон-биле кады ол иденкейлиг хөй-ниитичи, суурда улусчу, дружинаның кежигүнү.

Уругларының аваазы Зоя Конгар-ооловна Чамыян уругларын садында музыка башкылап турар. Ол хөй чылдарның иштинде уругларны музыкага өөредирден аңгыда, оларны ырлаарынга, танцылаарынга болгаш бүгү-де эстетиктиг үүлдерге өөредип турар. Башкының өөредилгезинге турган уругларны школага четчир белеткелдиг, бедик сагылга-чурумнуг болуп турар.

Зоя Конгар-ооловна хөй-ниитинни ажылынга база идепкейлиг киржип турар. Ол суурда хөрөөженнер чөвүлелиниң кежигүнү, «Хемчик» агитквартираның даргазы. Үс агитквартира каш чыл улаштыр агитквартиралар аразында социалистиг чарыштың тиилекчизи бооп келген.

Николай биле Зоя оларның ажыл-ишке кызымак болгаш мөзүлүг чоруу оларның кырган ада-нелериниң укталыг келгенин какысы-даа бол чугаалап каары артык эвес. Олар база хөй уругларлыг чоран болгаш оларны күш-ажылга адыктырып, «чонун чоргаан, хөйүн хөйлен» кылыр аажы-чанга өөредип чорааннар.

Николай биле Зоя ийи өг-бүле туткан, кырганнарның чагын ыдыктыы-биле күүсеп чоруурлар. Чамыяннарның уругларының шупту алды кижи, оларның ийизи уруглар садында турар болгаш өскелери школада.

Чамыяннар үүгле ажылдап турар организацияларында корум-чурумнуг кижилер болурдан аңгыда, боттарының оран-бажыңында база корум-чурумну тургузуп турарлар. Олар боттарының коданың долгандыр кажаалаш, ында огородта ногаа аймаан тарадып, ёзу-биле өстүрүп турарлар.

Чамыяннар ажыл сөөлүнде хостуг шагын база хуваалдалыг эрттирип турарлар. Чижээ, Николай бызаңнаап туруптар, оолдары ооң мергежилин көрүп ап турары чугаажок, уруглары авазы-биле кады огород ажаажып турар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, ол өг-бүленің кижилериниң аная турары чок болу бээр. Чамыяннар школа-биле сырый харылзаалыг болгаш уругларының кижизидилгезинге онза кичээнгейни салып турарлар.

Чамыяннар ышкаш ада-нелер хөй болуруп бистер, башкылар, кончуг күзээр бис.

С. САЛЧАК.
Тээли сес чыл школазы.

ДЕТКИП ТУР МЕН

ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң кежигүнү, РСФСР-ниң Репин аттыг Күрүне шаңналының лауреады Р. Аракчаанның № 172 «Шынга» бижээн «Улаг аян кирер» деп эгелиг чүүлүн мен база бүрүнү-биле детким турар мен.

Уран-шевер мастерлерниң даштан болгаш ыштан кылган ажылдарын делегелеерге салырдан, номнарга чуруктарын үндүреген, фондуларга шыгжап кадагаларын аңгыда бүгү чонның сонуургаар, көөр, магадар чүүлү болдуурары чугула апаргаан. Улуг хемчээлдиг кылдыр кылган монументалдыг скульптуралар бистиң суурларывысты, хөй кижи чыдыр черлеривисти каастап турар болга ол бистиң чоргаарамыс болур. Бичии уруглар магадап көргени чараш чүүлдерни утпас болзаан-даа оларны өттүүндүр кылырын орландыжырлар. Келир үеде оларның аразында монументалдыг скульптура тураскаалдарын кылып каар мастерлер-даа үнүп болур.

Бистиң кожавыс Моол Арат Республикага Черзи, Тойбу-Хаа, Норбу болгаш өскелер-даа турисчи ажыкорук кылып Сочор, Торелчи деп дыштанылга черлеринге чораан, ында моол мастерлериң холу-биле кылып каан ямаа-бүрү тураскаалдарны магадап көрүп чораан бис. Ында чазадак аът, хой саан олурар хөрөөжен кижи, боо чуктээн аңчы, мал уруктап алган аътты кижи, адыг, хөрежип турар мөгелер дээш өске-даа кылыларны ямаа-бүрү хемчээлдиг, хөй өң чүүлүн-баазын кылып каан турганы бисти сонуургаткан.

Даш болгаш ыш чонукчулары хоочуннардан аңгыда ыныктарны база дидими-биле деткиир черек. Ынык чогаалчылаңның «Дамырак» деп болуунун кому үнүп келгени ышкаш, ынык мастерлериң делегелери база чедиишкиниг организаттырыкан болгай. Болдунар арга хөй.

М. ЛАКПАЙ-ООЛ.
Чөөн-Хемчик район.

РЕДАКЦИЯГА УЖУРАЖЫЛГА

СЭКП Улуг-Хем райкомунуң болгаш райүүскомнуң органы «Улуг-Хем» солуннуң тургустунгандан бээр чүскү номери үнгениге холбаштыр солуннуң бижикчилери, номчукчулары-биле ужуражылгазы чоокта боо эрткен.

Ужуражылга хуралынга СЭКП райкомунуң секретары С. Лаппа, райкомнуң бюро хежигүнү, пассажирлер АТБ-зиниң хоочун чолаачызы С. Килин, совхозтарның партия организацияларының секретарьлары киришкен.

Солуннуң редактору К. Чооду редакцилиг чорудуп келген ажылының дугайын аалчыларга чугаалап берген.

Чыылгеннар редакциның болгаш типографияның ажылы-биле танышкан.

О. ДАРЖАЙ.

«ССРЭ хамаатылары Хоойлу мурнунга ызыгуурундан, социал болгаш өнчү-хөрениг байдалындан, раса болгаш национал байдалыдан, эр-хөрөөженнинден, билинден, дылындан, шажынга хамаарылгазындан, кылып турар ажылының хевиринден болгаш характеринден, чурттап турар черинден болгаш өске-даа чүүлдерден хамаарылга чокка ден эргелиг болур.

ССРЭ хамаатыларының ден эргелерин экономика, политика, социал болгаш культура амыдыралының бүгү талаларынга хандырып турар».

(ССРЭ Конституциязы, 34 чүүл).

Молдавияда гагаузтар

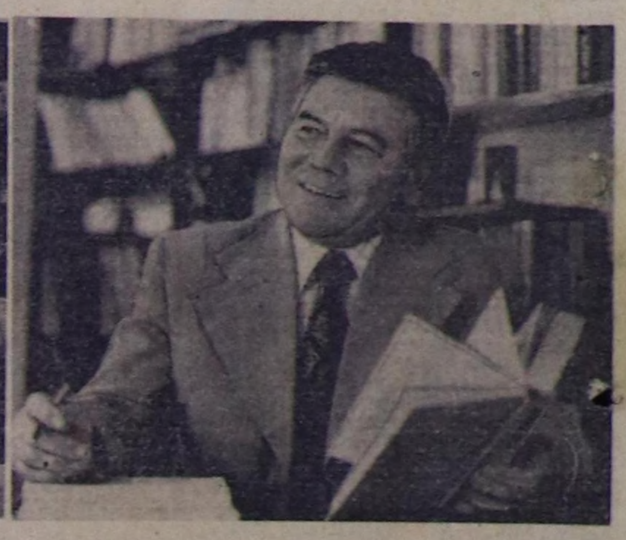

Гагаузтар дээр биче улустар Молдавияга шаг-шаандан бээр чурттап келген. Олар осман дарландан дезин, Балканнардан Дунай бетинге кээп чурттай бергеннер. Тараз, сад, виноград тарып турган. Ынчалза-даа Молдавияга Совет эрге-чагырганың тургустунарының мурнунда оларның хөй нуруузу ужукбижик чок турган. Аш-туренги, эрге-шалаа, культура чок чорук нептерээн.

Молдавияга Совет эрге-чагырганы тургускан соонда гагаузтарның амыдыралы үндезини-биле өскерилген: олар ужукбижикке өөренип ап, төрөөн дылынга номнарны парлап турар апарган. Гагауз интеллигенция — эмчилер, башкылар, эртеленнер, чурукчулар, чогаалчылар өзүп үнген. Эвээн санныг биче улустуң бүгү төөгүзүнге бир-ле дугаар ССРЭ-ниң улустары-биле ажылдаар, дыштаныр, өөренир эргени оларга хандырган. (Молдавияда 125 муң гагаузтар ажыдап турар: бо дээрге республиканың чурттакчы чоннуң 3,5 хуузу). Гагаузтар совет улустарының акы-дүшма өг-бүлезинге деп эргелиг хамаатылар бооп, ниитилел болгаш политиктиг амыдыралга идепкейлиг киржип турар. Оларның онзагай культуразы, чаңчылдары хевээр артыкаа, сайыраан турар. Гагаузтарның делегейде кара чаңгыс төөгү-этнография музейи ажыттынган.

ЧУРУКТАРДА: гагауз Илья Лефтеровтуң өг-бүлезиг; Гагауз башкы болгаш чогаалчы Николай Игнатьевич Бабоглу—Кишиневтуң күрүне университетиниң доозукчузу. Ол—Конгазта кежээки школаның директору. Гагаузтарның улустуң аас чогаал чыыдызының автору.

Амгы үеде ооң ийи номун үндүрери-биле белеткеп турар.

Б. КАПНИННИҢ фотолары. (СЭТА-ның фотохрониказы).

СОНУУРГАКТАРГА

Хыргыдан электробритвага чедир

Ан-мен кежи-биле идык-хеп, эт-хөрөксел кылып ап чоруур шагда, кештиң дүүгүн хырыы, аштап тура, ярыы кежиниде дүктү (салды) үүлүп, аштаныр, арыгланыр бодал кижиге ынчан тывылган.

Саваңны чогаадып кылып ашканы сал чүүлүрүнге дыка дузалыг болган. Бистиң эрага чедир хөй-ле чылдар мурнунда кижилер саваңны хайындырып билир чораан. Ан-мен үзү, одагда хүл оларга доктаамал бар турган.

Кремний (оттук даш) деп кадыг даштың чидиг бузуңдулары — ынчангы ан-чылларның ан кежи соор хөрөксели ол.

Шаандакы базырыктардан болгаш хөрөлдерден сөөк сыптыг, бижек дүрүлүг хөрөкселдер тывылган. Оларның бистиг ужу база-ла чидиндиг каан кремний. Олар ону эштеки кезериниге эвес, а сал чүүлүрүнге ажылгаан турган деп түүк хемчөлиннден билдингир.

Даш иектиң соонда чес век эгелеп. Хөр-хөрөкселди ам дарганнан кылып, алыр апаргаан-даа болза, чес чидиг бистиг хөрөксел кылырынга таарыштыг болган.

Бистиң эрага чедир III-II мүң чыл бурунгаар чести хүлер солаан. Ленин шаңналының лауреады Е. И. Крупновка удуртаан ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Соңгу-Кавказ экспедициязының археология институту болгаш Чечен-Ингуштуң эртем-шинчилел институту Сержень-Юртов суур чоогунда базыыктан бистиг эрага чедир IX-VIII үүс чылдарда кылдыгган, ховар дээш сал-чүүлүрүү тыпкан.

Бистан эрага чедир муң чыл бурунгаар хүлерни демир солаан. Ол үениң сал-чүүлүүрлериниң шывары аныжээн. Чехословакияда Тыныш деп черден тывылган, бистиң эраның эгезинде кылдыгган демир сал-чүүлүрүү Риганың медицина музейинден көрүп болур. Ынчалза сал-чүүлүрлерни дорт эвес, дуга хөвирлиг болгаш колдуунда чаңгыс талазы бистиг кыдыр кылып турган болза, ийи талазы бистиг, дорт сал-чүүлүр Италияның ортулуктарында базыыктардан тывылган.

Аймыл чок сал-чүүлүрүү XX үүс чылда чогаатган. Ооң бизин кылыры чыл келген тудум чаартының, сайыраан келген. 60 чылдарда сал-чүүлүр бизинге чаар тефлон деп тускай пластмассы чогаатган. Ооң дузазы-биле кеш хуулбас болгаш сал-чүүлүр бизи чылгыр болур.

Чаа хөрөкселдер будуреринге эртем-техниканың сайыраңгай бо үеизинде эр кижилериниң дорттуң бири-де механиктиг азы электриг сал-чүүлүрүү ажыглан турар.

М. ПАЛКИН.

СЭТА-НЫҢ СПОРТ МЕДЭЭЛЕРИ

МЕХИКО. (СЭТА). Хостуг хүреш талазы-биле Мексиканың пайысылалынга бооп эрткен делегей чемпионадыныга кириишкен совет ол мөгелер шупту медальдарны алган. Оларның иштинден алда мөге — алдын, үш кижи—моңгүн болгаш бир мөге—хүлер медальды алган.

Тускай шаңналды Киев чурттуг Анатолий Белоглазовка (52 кг чедир дедилиг) тывыскан. Ол—чеди мөгени арыг октаан.

Ол-ла хоорайга классиктиг хүрештиг делегей чемпионадыны база болган. Совет мөгелер 6 алдын, бир мөңгүн, бир хүлер медальды алган.

ШЦУЦИДА. (СЭТА-ның корр). Делегей чемпиону Нока Гаприндашвилиниң болгаш ол аттыг чедип алыр дээш ойнаан турар Майя Чибурданидзениң аразында дөртку салыг болган. Анаа М. Чибурданидзе тиилээн. 17 харлыг Чибурданидзе Гаприндашвили-биле ойнап келгениниң төөгүүнде бир-ле дугаар утканы ол. Бо салыгда делегей чемпионунуң турузу дыка баксыраанындан 35-ки коште ооң шаты кээп дүшкен. Сан 2,5:1,5 апаргаан.

Бешки салыг бөгүн болур.

АВГУСТ 30-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—«Ye». Информастыг программа.
10.35—Эртенги гимнастика.
10.55—«Чурук бүрүзүнде — хүн».
11.10—«Анна болгаш командор». Уран-чечен фильм.
12.30—«Кино аян-чоруктар клуву». Дамчыдылганы журналист О. К. Игнатьев чорудар.
13.15—16.35—Чаңсар.
16.35—«Харыылаңар, сериастер!».
17.05—«Эстон Кандов ырлаары». Фильм-концерт.
17.20—«Театр уран-чүүлүнүң талазы-биле 1978 чылдың ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын тыпсыры-биле». Ленинградтың М. Горький аттыг үлегерлиг Улуг шин театрының «Оожум Дон» деп шизи.

КЫЗЫЛДАН

18.05—«Финиш соонда кээп дүшпес». Документалдыг фильм.
18.25—Телемедээлер.
18.40—«Кызар бис». Телефильм.
19.10—Телемедээлер.
19.20—Чараалдар.

МОСКВАДАН

19.30—Медээлер.
19.40—«1978 чылдың дүжүү дээш».
19.55—РСФСР-ниң алдарлыг артистери Н. Павлованың болгаш В. Гордеевтиң киржилдезе-бяле «Аныяктарның дуазы» деп фильм-концерттиг баштанты фильм-концерти.
20.30—«Чаа өөредилге чылының эгелээрингге». ССРЭ-ниң чырыдышкын министри М. А. Прокофьев-биле беседа.
21.00—«Ленинчи комсомолдуң 60 чылынга». «Чагаалларны мананар». Уран-чечен фильм.
22.30—«Ye». Информастыг программа.
23.00—Л. Н. Толстойнуң төрүттүнген хүнүнден бээр 150 чыл болганынга. «Лев Толстой дугайында сөс». 1-ги кезээ.
00.00—00.55—«Е. Светлановтуң концерти». 2-ги дамтыдылга. Программада С. Прокофьевтиң болгаш К. Дебюссиниң чогаалдары. Төнгеде — медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.05—Уругларга фильм. «Мээң суурум бо». Хөй сериялыг телефильм. 3-зү сериязы.

КЫЗЫЛДАН

19.30—«Экин, Припять!». Телепиэ.
20.45—21.45—«Таптыг-ла 20 ажыг». Фильм-концерт.

Агаар

Бөгүн республикага көжүп турар булуттаар, чамдык черлерге биче чаъс чаар. Барыыл чүк угланыышкынныг хаттыг дүргени секундада 6—11 метр чедер. Агаарның температуразы 16—21, чамдык районларга 10—15 градус чылыыр.

Кызыгга аас хүн болур. Ямы-бүрү угланыышкынныг хаттыг күжү кошкак. Агаар дүне 4—6, хүндүс 19—21 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

АВГУСТ 30-ДЕ

«ПАПЫРАЛ»: «Чоон чук экспрезинге олуруушкун» 10.00, 12.50, 15.40, 18.20, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Алмазы школаже чорупкан» 9.20, 11.00, 14.30, «Кинога тырттырарын күзээр сен бе, уруг?» 12.40, 16.10, 19.40, «Биске шыныг турган» 18.00, 21.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Гарыб илбягилер чуртунда» 15.00, «Ак-көк манылыг билдек» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Пятницкий кудумчузунда шайлаар чер» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Чоруй баар болзуда» 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

Балгазында КПТУ-2 чалап тур

Оолдар болгаш уруглар!

Көдээ ажыл-агыйның механизатор мергежилин чедип алыңар!

Балгазында көдээ профессионал-техниктиг училище 1978—1979 өөредилге чылында дараалында мергежилдерге сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур:

III КЛАССТЫН ТРАКТОРИСТ-МАШИНИЗИ — дугуйлуг болгаш алчирбелиг тракторларга, оларга кожар машиналарга, комбайннарга ажылдаар болгаш транспорт тракторларын башкарып билир механизаторларны белеткээр. **Өөренириниң хуусаазы 1 чыл. 16 хардан өрү назылыг, 6—10 класс эртемниг оолдарны болгаш уруглар хүлээп алыр.**

МАЛ ФЕРМАЛАРЫНЫҢ ЭЛЕКТРОМОНТЕР МЕРГЕЖИЛДИГ МЕХАНИЗАТОРУ — мал фермаларында механизастаан ажылдарны күүседип, иштики электри чырыткызын сайгарып билир болгаш кожуг дериг-хөрөкселдерлиг дизель тракторларынга ажылдаар, машиналарның болгаш дериг-хөрөкселдериниң техниктиг септелгезин кылыр, автомобиль башкарып, шыйыгларны база схемаларны билир кадрларны белеткээр.

Өөренириниң хуусаазы 2 чыл. Ажыл-агыйларның чорудары, 16 хардан өрү назылыг, 8 класс доосканнарны хүлээп алыр.

Училищеге кыргеи кижилер хүнде үш катап чемненир, ийи чуртталга чеи, ийик-хеп болгаш стипендия-биле хандырынар.

Училищени кончуг эки дооскан кижилер боттарының күзелин бүтүүр Ачинскиниң индустриал-педагогика техникумунга күрүнеиң долу хандырылгазынга өөренип болур.

Техниктиг чогаадылга, уран чүүл болгумнери, хол бөмбүүнүң, хостуг хүрештиң, стол теннизиниң, шыдыраанның спорт секциялары училищеде ажылдап турар.

Директорнуң адынга чорудар билдириишкинге дараазында документ-лерни кожар:

Билиниң дугайында херечилел азы шынзылга.

Паспорт, төрүттүгениниң дугайында херечилел.

Өг-бүле байдалының дугайында шынзылга.

Совхозтан чорутканын бадыткаан шынзылга.

№ 286 хевириниң эмчи шынзылгазы.

Адрезин айыткан, чурттап турар черинден шынзылга.

Кичээлдер 1978 чылдың сентябрь 1-де эгелээр.

УЧИЛИЩЕНИҢ АДРЕЗИ: Таңды район, Балгазын суур, КПТУ-2.

Кызылдың автомобиль школазы III класстың чолаачылар курузунга өөренікчилер хүлээп алыр (тыва дылга). Өөредилге 1978 чылдың сентябрь 13-те эгелээр. Өөренир хуусаазы 5 ай. Өске черден келгеннер совхозтан өөредири-биле чоруткан бижиктиг, үнүп чоруткашының дугайында шынзылгалыг, паспорттуг, шериг билеттиг болур. 17 хар 7 айдан эвээш эвес назылыгларны хүлээп алыр. Айтырыгларны дараазында адресче чорудар: **Кызыл хоорай, Шевченко кудумчузу, 113А.**

Кызылдың автомобиль школазы ажылдаваан өөредирбиле Чадаана салбырында өөренікчилер хүлээп алырын улаштырып турар. Айтырыгларны дараазында адресче чорудар: Чадаана хоорай, Тиилелге кудумчузу, 95А.

ЧУРТТАКЧЫ ЧОННУҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ!

Кызылдың азы-чем садыы чурттакчы чондан арага шилин хүлээп алырын түр организаттап чорудар:

№ 42 магазинниң девискээринге (АТБ-3-түү чоогунда), № 15 магазинниң девискээринге (Каа-Хем кудумчузу), № 13 магазинниң девискээринге («Восток» чоогунда) болгаш дараазында адрестерге: Семирацкий кудумчузу 78, Малоенисейская кудумчузу 44, Шевченко кудумчузу 106-га 0,5 литр ишкирлиг 0,5 литр (коньяк), 0,7 литр эгиниг шилдерни хүлээп алыр.

Ооң-биле кады автомашинага арага шилин хүлээп алырының графигин өскерткенин дыңнадыр-дыр бис:

Чурттакчы чондан арага шилдерин 11 шактан 13 шакка болгаш 17 шактан 19 шакка чедир хүлээп алыр.

Вторникте — № 38 магазин чанынга (Промышленная кудумчузу).

Средада—«Детский мир» магазин чанынга.

Четвергте—№ 20 магазин чанынга (Ленин кудумчузу).

Пятницада—№ 30 магазин чанынга (4-кү микрорайон).

Субботада № 31 магазин чанынга (Совет Тываның 5 чылы аттыг стадион чоогунда) автомашинага хүлээп алыр.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал киллизинин 2-37-13, пропаганда киллизинин 2-31-75, культура киллизинин 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизинин 2-21-47, үлегер киллизинин 2-22-64, чагаа киллизинин 2-41-27, информация база совет тургузуг киллистериниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче болтаар.

Тираж 17531. Чагыг № 2674.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының талазы-биле өргелеланган типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—01047